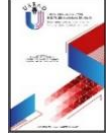

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi - International
Journal of Social Sciences Academy, Yıl 6, Year 6, Sayı 15, Issue 15,
Ağustos 2024, August 2024
e issn: 2687-2641

ÂŞIKLIK GELENEĞİNDE İDEAL İNSAN TASAVVURU IDEAL HUMAN CONCEPTION IN MINSTRELSY TRADITION

Faruk DOĞAN

Dr., İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Halk Bilimi,
Malatya/Türkiye.

Phd., Inonu University Faculty of Education,
Turkish Language and Literature, Turkish Folklore,
Malatya/Türkiye.

faruk.dogan@inonu.edu.tr

ORCID ID: 000-0001-5839-5437

Makale Bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.1401639

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 07.12.2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 06.04.2024

Yayın Tarihi / Date Published: 20.08.2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ağustos / August

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Doğan, F. (2024). Âşıklık
Geleneğinde İdeal İnsan Tasavvuru. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi
Dergisi* 6(15), 198-233.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism
detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Var oluşundan beri idealin izini süren insanoğlu, idealleri uğruna mücadele eden sosyal bir varlıktır. İdeali arama tutkusunu, her toplumun yaşamında farklı bir şekilde tezahür eder. Türk toplumunda da ideali bulma ve ideal insan tipini oluşturma arzusu günümüze kadar farklı arayışlarla devam edegelmiştir. Gelenekten güç ve ilham alan "ideal insan" tipi çağa, coğrafyaya ve şartlara göre değişkenlik gösterse de Türk kültüründe "alp tipi", "gazi tipi", "veli tipi", "bilge tipi", "derviş tipi", "âşık tipi" ve günümüzde "yeni insan tipi"ne dönüşerek ideal arayışını her dönem devam ettirmiştir. Türk halk kültürünün önemli temsilcisi konumunda bulunan âşıklık geleneği hoşça vakit geçirme, inanç ve değerlere destek verme, kültürü gelecek kuşaklara aktarma, eğitim, bireysel ve toplumsal baskılardan kaçıp kurtulma gibi önemli işlevlerle geçmişten günümüze varlığını sürdürmüştür. Bu geleneğin icracısı olan âşıklar, sazı ve sözünü diyar diyar gezerek bir yandan bilgisini görgüsünü artırırken diğer yandan iletişimde bulunduğu zengin insan kaynağıyla Türk toplumunun ortak değerlerini dile ve tele dökerek şiirleştirmişlerdir. Genelde sevgiliden, aşktan, aşk acısından, âşıkların ahvalinden, feleğe sitemden söz eden âşıklar; ait oldukları toplumdan bağımsız kalamamış, toplumsal düzenin devamını sağlayacak nitelikli insan profili için de farklı tasavvurlarda bulunmuşlardır. Çalışmanın amacı, âşıkların saz ve söz aracılığıyla betimledikleri ideal insan tipinin temel özelliklerini belirlemektir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme tekniğinin kullanıldığı araştırma kapsamında âşıkların dizelerinde söz konusu ettikleri ideal insan tasavvuru "din ve tasavvuf", "genel ahlak" ve "bireysel ve toplumsal hayat" başlıkları altında incelenerek değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Halk Şiiri, Âşık, İdeal İnsan, İdealizm

Abstract: Human beings, who have been pursuing the ideal since the beginning of their existence, are social beings who struggle for their ideals. The desire to search for the ideal manifests itself differently in the life of each society. In Turkish society, the desire to find the ideal and create the ideal human type has continued with different searches until today. Although the type of "ideal human being" that draws strength and inspiration from tradition varies according to the era, geography and conditions, the search for the ideal has continued in every period by transforming into "alp type", "veteran type", "veli type", "wise type", "dervish type", "minstrel type" and today "new human type" in Turkish culture. The tradition of minstrelsy, which is an important representative of Turkish folk culture, has continued its existence from past to present with important functions such as having a good time, supporting beliefs and values, transferring culture to future generations, education, escaping from individual and social pressures. The minstrels, who are the performers of this tradition, have traveled from land to land with their instruments and words, increasing their knowledge and manners on the one hand, and on the other hand, they have poetized the common values of the Turkish society with the rich human resources they communicate with. The minstrels, who generally talk about the beloved, love, the pain of love, the state of the minstrels, and reproaches against the catastrophe, could not remain independent from the society to which they belonged, and had different conceptions for the qualified human profile that would ensure the continuation of the social order. The aim of this study is to determine the basic characteristics of the ideal human type described by minstrels through saz and lyrics. Within the scope of the research, in which the document analysis technique, one of the qualitative research methods, was used, the ideal human being imagination mentioned in the verses of âşıks was analyzed and evaluated under the headings of "religion and mysticism", "general morality" and "individual and social life".

Key Words: Turkish Folk Poetry, Minstrel, İdeal Person, Idealism

GİRİŞ

Fikir ve sanat adamları, medeniyetleri inşa sürecinde ortaya koydukları bilim ve sanat eserleriyle önemli roller üstlenirler. Bilim insanlarının, sanat erbaplarının, kanaat sahiplerinin, devlet yöneticilerinin ve toplumda söz sahibi bireylerin iş ve eserleriyle ortaya koydukları fikirler, zamanla toplumun geleneğini ve geleceğini etkileyen birer eyleme dönüşür, toplumun dinamik yapısını derinden etkiler. Toplumsal değişim ve dönüşümün temelinde bu sanat, edebiyat ve bilim adamlarının katkısı her dönem yadsınamaz bir gerçek olarak hem takdir hem de tenkit edilmiştir.

Biyolojik, psikolojik ve sosyolojik yönleriyle çok yönlü bir varlık olan insan; aldığı eğitim, bulunduğu çevre, edindiği donanım, sahip olduğu beceri, benimsediği din ve ahlak değerleriyle hem doğal çevresini hem de kendi öz değerlerini geliştirme gayreti güder. Sadece maddi parçalardan ibaret olmayan insan; düşünce dünyası, sosyal çevresi, ahlak anlayışı, Yaratıcı ile ilişkileri, dünya görüşü gibi çok sayıda bileşenle hayatını sürdüren çok katmanlı bir canlıdır. İnsana bakış açısı, ideal toplum kaygısıyla genelde insanın karakter yapısı, ahlak anlayışı ve değerler dünyası ile ilgili konulara yoğunlaşma düzleminde ilerlemiştir. Bireysel kazanımları, değerleri ve farklılıkları ile insan bulunduğu coğrafyayla, toplumsal norm ve kurallarla birlikte bir kimlik edinir. Kimliği oluşturan değerleri ve kültürü bireye aktarmanın etkili yollarından biri de kişiyi kendi dil verimlerinin nitelikli örnekleriyle buluşturmadır. Kişi bu eserler vasıtasıyla bir taraftan kültür değerlerini edinirken diğer taraftan milli kimliğini oluşturan temel nitelikleri özümser. Türk kültür ve edebiyatı, muhatabı olan okuruna milli ve evrensel değerlerin öğretilmesine, toplumsal refah ve zenginliğe aracılık edecek zengin kaynaklara sahiptir.

“Son zamanlarda her türlü bilimsel ve teknolojik gelişmeye rağmen dünyada yaşanan şiddet ve korku havası, maddî ve manevî tatminsizlik, acımasızlık, adaletsizlik, çevrede olup bitenlere karşı duyarsızlık, mutsuzluk ve hayattan memnuniyetsizlik gibi problemler, eksikliği hissedilen değerlerin öğretimi ve aktarımını daha önemli bir hâle getirmiş; devletleri, millî ve evrensel kimi değerleri yeniden canlı ve etkili hâle getirmeye ve yaşanan çağa uygun yeni birtakım değerler oluşturmaya; böylelikle kaybolmaya yüz tutmuş sosyal kontrolü yeniden sağlamaya sevk etmiştir” (Kurtoğlu, 2017: 102). Teknik ve teknolojik ilerlemelere, bireysel ve toplumsal gelişmelere rağmen insanlar huzursuz, toplumlar güvensizdir. İletişim ve etkileşimin öne çıktığı bu milenyum çağında nicelik olarak artan zenginlik, toplumların niteliğini aynı oranda yükseltmemiştir. Günümüzde ihtiyaç duyulan insanî değerler geçmişin kültür ve medeniyet kodlarında aranmıştır. Halk kültürünün önemli bir bileşeni olan âşıklık geleneği, ideal insan arayışının odak noktası olacaktır.

Âşıklar halkın duygu, düşünce, sevinç ve acılarını sadece şiirleştirmekle kalmamış, onların kaderlerine de ortak olmuşlardır. Mutluluk ve acıyı paylaşırken kusur ve sıkıntıları da çekinmeden dile getirmişlerdir. Olumlu tavır ve davranışları överek, destekleyerek; olumsuz durumları tenkit ederek ve kınayarak iyileştirmeye çalışmışlardır. Yapıcı ve eğitici işlevleri kadar onarıcı ve kınayıcı rolleriyle de halkın

hafızasında yer etmişlerdir. "Halkın içinden yetişen âşıklar, halkın; acılarını, sevinçlerini, hasretlerini, beklentilerini, dünyaya bakışlarını, halkın diliyle anlatmış ve halkın hislerine tercüman olmuş, beklentilerini ya da huzursuzluklarını dillendirmiş, halkın sesini şiirin gücüne katarak yükseltmiştir. Âşıklar söyledikleri şiirlerle yalnız halkın hislerine tercüman olmakla kalmamış; çeşitli mesajlar vermiş, yönlendirmiş, tavsiye ve telkinlerde bulunmuştur" (Korkmaz, 2020: 5).

Ortak kültür özelliklerine sahip ve aynı ülkede yaşayan insan topluluğu anlamındaki halk, sözlü ve yazılı araçlarla kültürün en önemli üretene, taşıyanı ve aktaranı olarak değerlerini oluşturur ve aktarır. Halk şiiri ve onun önemli bir bölümünü oluşturan saz şiiri; halka dair her duygu ve düşünceyi içine alarak yüzyıllar içerisinde oluşan bir birikimi ifade eder. XVI. yüzyıldan itibaren takip edebildiğimiz saz şairleri, sözün ve sazın etkileyici gücünden faydalanarak geleneksel değerleri yaşatır ve geleceğe aktarırlar. Hayat okulunun hem öğrencisi hem de öğreticisi konumunda bulunan âşıklar; yaşadıkları toplumun değerlerini kültürel belleğe taşır ve kalıcı bir forma büründürür. Sağlıklı ve kalıcı bir toplumun güvencesi olan ahlaklı ve erdemli bireylerin varlığı hemen her dönemde önemsenen ve öncelenen bir anlayış olmuştur. Ulaşım, iletişim ve etkileşimin yetersiz olduğu geçmiş dönemlerde diyar diyar gezen âşıklar, sözlü ve yazılı kültürün hem elçisi hem de bekçisi olarak her açıdan "ideal" olanı yaşama ve yaşatma güdüsüyle hareket etmişlerdir. Âşıklar, özledikleri ideal insan arayışlarını toplumu oluşturan bireylerin tamamına yaymaya çalışarak bu tasavvurlarını şiirlerinde her fırsatta dile getirmişlerdir.

Âşıklar yaşadıkları toplumu saz ve söz icralarıyla eğlendirirken eğitir de. Sözlü ve yazılı dil ürünleriyle hoşça vakit geçiren izleyici, zihinsel olarak da beslenir. Doğrular telkin ve teşvikle güçlendirilirken yanlışlar tenkitle iyileştirilmeye çalışılır. İdeal insanın sahip olduğu ya da olması gerektiği temel nitelikler dizelere konu edilerek toplumsal düzene katkı sunulmuştur. Çalışmayla yüzyıllar öncesinden betimlenen veya tasavvur edilen ideal insan portresi belirlenmeye çalışılmış ve günümüze ilham olması amaçlanmıştır. "İdeal olanı arama çabası şiirlerin metnine ve ruhuna sızmış, âşıklar ve halk tarafından içselleştirilmiş, âşık-halk ilişkisi karşılıklı bir alışveriş halinde ilerleyerek yolunu bulmuştur. Âşıklar halk arasında; halkın dertleriyle, doğru ve yanlışlarıyla, iyilik ve kötülükleriyle yüzleşmiş onları dile getirmiştir. Halk da âşıkların sözlerine kulak vermiş, dünyanın halini, zamanın ve insanların yanlış giden yönlerini, toplumsal bozukluğun kaynaklarını öğrenmiş ve kendisini âşıkların dilinden öz eleştiriye tabi tutmuştur" (Korkmaz, 2020: 8).

Âşıklar ideal bir insanda bulunması gereken temel özellikleri, tutum ve davranışları bazen doğrudan belirtmiş bazen de bulunmaması gereken insanlık hâllerini olumsuz örnekler üzerinden dolaylı olarak iyileştirmeye çalışmışlardır. Âşıkların şiirlerinde din, ahlak ve sosyal hayat bağlamında ideal olan veya idealize edilen insanlarda bulunması gereken tavır, davranış ve alışkanlıklar çalışmaya konu edilmiştir.

1. YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma tekniklerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. "Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Geleneksel olarak doküman incelemesi, tarihçilerin, antropologların ve dilbilimcilerin kullandığı bir yöntem olarak bilinir" (Yıldırım & Şimşek, 2018: 189). Elde edilen bulgular ise tematik içerik analizi ile değerlendirilmiştir. "İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır" (Yıldırım & Şimşek, 2018: 242).

Âşıklık geleneği, salt manzum türlerle sınırlı değildir ancak çalışma, saz şairlerinin şiirleriyle sınırlı tutulmuştur. Çalışmayı belirli bir yüzyıl ve dönemle sınırlandırmak yerine örneklem yöntemiyle araştırmaya veri sağlayacak yeterlilikte şiir örneği, çalışmaya dâhil edilmiştir.

2. TÜRK KÜLTÜRÜNDE İDEAL İNSAN TİPLERİ

Türk kültüründe ortak değerlerin bir bütün olarak belirli bir kişinin şahsında yansıtılması "tip" kavramını ortaya çıkarmıştır. Anlatmaya bağlı metinlerde olay örgüsünün merkezinde yer alan tipler, temsil ettiği sınıfın ve dönemin başat/temel özelliklerini yansıtır, bireysel özellik taşımazlar. Tarihî ya da hayali bir şahıs olabilen tipler, zaman içinde ve toplum yaşamında kendi olmaktan çıkar, temsil ettiği ortak rolü temsil eden sembolik şahsiyetler olurlar. Kişi ve karakterler çoğalsa da ortak kültürün sembol tipleri sınırlıdır. Türk kültür ve edebiyatındaki tipler, çağının ortak değerlerini yansıtan ve üstün vasıflara sahip olan kahraman şahsiyetlerdir. Bilge, alp, gazi, veli, ahi, derviş ve âşık gibi şahsiyetler sadece eserlerde değil toplum yaşamında da etkin olarak yaşayan ve yaşatılan önemli tiplerdir. TDK Türkçe Sözlük'te "ülkü", "ülküsel", "uygun", "düşüncenin tasarlayabileceği bütün üstün nitelikleri kendinde toplayan" anlamlarında kullanılan "ideal" sözcüğü, Örnekleriyle Türkçe Sözlük'te (1996: 1942) "mefkûre" anlamında, felsefe terimi olarak da "insan saadetinin sırlarını keşfetmek" (Olguner, 1994: 469) anlamlarında kullanılmıştır.

Türk kültür ve edebiyatında ideal arayışı, belirli sembol tipler vasıtasıyla toplumun geneline yayılmıştır. Toplumun her kesimine ulaşmayı amaçlayan bu tipler, ideal insan tasavvurunun müşahhas örnekleridir. Bilgisi ve görgüsü ile topluma rehberlik eden "bilge tipi", aksakal ünvanına sahiptir. "Türk kültür ve edebiyatında 'bilge tipi' sahip olduğu nitelikler ile topluma önderlik eden, sağduyuyu temsil eden, bilgi ve birikimiyle yol gösteren, öğüt veren ve 'aksakal' olarak nitelenen bir tiptir. Aksakal ifadesini oluşturan 'ak' renk; temizlik, yaşlılık ve deneyimle dolu 'koca'lığı ifade eder" (Ögel, 1991: 377-378). Gerçek yaşamda ve anlatılarda bilicilik yapma, rüya yorumlama, ad koyma, nasihat etme, yol gösterme, sorunları çözme gibi önemli sorumluluklar yüklenen bu bilge kişiliklere Dede Korkut, Uluğ Türk, İrkıl Ata, Yuşi Hoca, Manas ve Bekay gibi tipler örnek olarak verilebilir. Bilge tipi, Türk kültüründe bilgeliği, deneyimi, yaşlılığı, kocalığı, nasihati ve yol göstericiliği simgeler.

Yiğitlik ve mertliğin simgesi olan "*alp tipi*", toplumsal faydanın savunucusu ve koruyucusu olarak cihan hâkimiyeti mefkûresinin temsilcisidir. Alpler, fiziksel heybetleri ve ruhsal derinlikleri ile halklarının "öz gücü"nü temsil ederler. İdeal insan tipinin en iyi yansıtıcısı olan alp tipi, Tanrı tarafından doğuştan birtakım farklı ve üstün hususiyetlerle donatılmıştır. Fiziki açıdan olduğu kadar ruhsal derinliği ile de güçlü ve kudretli bir yapıya sahiplerdir (Kaplan, 1985: 6). Madde ve manaya bir bütün olarak hâkim olan alpler töreyi gözetir, adaleti önceler, hak ve hakikatten ayrılmaz.

Alp tipinin İslamiyet'ten sonraki taşıyıcı gücü "*gazi tipi*" olmuştur. Var olan kahramanlık ve savaşçılık gibi yeteneklerini İslam'ın cihat anlayışıyla kaynaştırıp devam ettirirler. Kaplan (1985: 112), gazi tipinin de alp tipi gibi cihan hâkimiyeti gayesi olduğunu ifade eder. Anadolu'da İslamiyet'in yayılmasında önemli bir rolü bulunan Battal, gazi tipinin müşahhas bir örneğidir. Battalgazi idealist bir halk kahramanı olarak Anadolu'da cihat ruhuyla mücadele eder ve İslam'ın yayılmasına katkıda bulunur.

Türk-İslam kültürünün inşasında önemli bir rol edinmiş olan "*veli tipi*", tasavvufi duyuş ve düşünüşün prensiplerini yaşamak ve yaymak amacındadır. Veli tipi, geniş gönlü ve derviş mizacıyla en büyük mücadelenin insanın kendi nefsiyle olduğu bilinciyle hareket eder. İslamiyet öncesi Türk kültüründeki bilge tipi, İslamiyet'ten sonra veli tipine dönüşmüştür. Maddi gücün yanında manevi gücü de temsil eden veli tipi "Osmanlı fetihlerinde savaflara katılan 'gazi tipi'nin yanında, fetih gerçekleşmesine zemin hazırlayan ve fetih sonrası Türk-İslam kültürünün yerleşmesini sağlayan" (İyiyol, 2010: 27) bir tip olarak değerlendirilir. Toplum hayatında halkla iç içe bir yaşam süren veliler, dinî eğitimin de bir parçası olarak din-tasavvufî kültürün yaygınlaşması için mücadele vermişlerdir.

Ekonomik hayatta ve halk anlatılarında öne çıkan sembol tiplerden biri de "*ahi tipi*"dir. Ahi tipi, halka nasihat ederek onları doğru yola sevk eder. Daha çok ilim ve irfanla uğraşan veli tipiyle birlikte esnaf ve sanatkâr sınıfının haklarını ve sorumluluklarını vazife edinerek toplumsal düzenin korunmasına katkı sağlarlar. Meslek edindirme yöntemi olan usta-çırak ilişkisiyle gündüz meslek öğrenen ve sanatını icra eden ahiler, gece de ilim öğrenip ibadet ederek esnaf ve sanatkâr sınıfının ahlaki ve ticari açıdan olgunlaşmasını görev edinmişlerdir.

Tasavvuf düşüncesinin ortaya çıkardığı "*derviş tipi*", hem sosyal hayatta hem de edebi eserlerde önemli bir motif olarak yer almaktadır. Farsça kökenli derviş kelimesi "fakir, yoksul, dilenci, sufî, mutasavvıf, mürid, münsib" (Uludağ, 1991: 136) anlamlarında kullanılmıştır. "Derviş ve dervişî kelimeleri, erken bir dönemden itibaren zâhidi ve zühdü, sûfiyi ve tasavvufu ifade etmek üzere Arapça'daki fakîr ve fakr kelimelerinin yerine kullanılmış, zamanla daha farklı ve daha geniş bir muhteva kazanmıştır" (Yazıcı, 1994: 188). Onlara göre yaşam, fani dünya hayatı ile baki ahiret hayatı arasında gerçekleştirilen manevi bir yolculuk hâlidir. Derviş dünya malına meyletmez, yoksuldur, bir lokma ve bir hırka ile yetinir. Asıl zenginliğin manevi zenginlik olduğunu bilir. El emeği ve alın teriyle geçinir, cömerttir. Dövene elsiz, sövene dilsizdir. Yaradan'dan ötürü herkesi sever. Ermiş

ve ergindir, ilim ve edep ile meşguldür. Dervişlik Anadolu'da abdallık ile eş anlamlı da kullanılır. Dervişler abdallık, bilgelik, âşıklık ve filozofluğu bir arada barındıran özel şahsiyetlerdir (Yazıcı, 1994: 189). Anadolu'da Türk-İslam kültürünün yaygınlaşmasında Anadolu dervişlerinin önemli bir katkısı vardır. Mevlâna, Hoca Ahmet Yesevî, Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli, Şeyh Edebali önemli derviş tipleridir.

Halk anlatılarında sosyal ve kültürel yaşamda en sık karşılaşılan tiplerin başında "âşık tipi" gelir. Köprülü (1985: 131), âşıkların kökeninin İslamiyet öncesi ozanlara dayandığını ifade eder. Türk halk kültürünün ve sözlü belleğin en önemli temsilcisi ve taşıyıcısı olan âşıklık geleneğinin kökeni kadim zamanlara uzanır. İslamiyet öncesi dönemde ozan, kam, baksı, şaman, oyun gibi adlarla anılan saz şairleri, zamanla değişerek ve dönüşerek halk şairi, saz şairi ve âşık gibi adlarla anılmışlardır. Türk kültür ve edebiyatının önemli bir bölümünü oluşturan âşıklık geleneği, kültürel varlığımızın korunmasını amaçlayan önemli işlevlere sahiptir.

Âşıklar; aşk, sevgi, doğa, kahramanlık, eleştiri, vatan ve millet gibi temel konuların yanı sıra millî ve manevi değerleri dile getiren gönül insanlarıdır. Diyar diyar gezerek bilgisini ve görgüsünü artıran âşıklar, doğaçlama söz söyleyen saz ve söz ustalarıdır. Sözleri dinlenen saygın kişiler olarak söylediklerinden ve anlattıkları kıssalardan dinleyicilerin hisse çıkarmalarını amaçlarlar. Sanatı toplum için yaptıklarından sanatın fayda amacına odaklanırlar. Bir taraftan hoşça vakit geçirtirken diğer taraftan düşündürmeyi de ihmal etmezler. İcralarıyla güldürürken düşündürür, düşündürürken güldürürler. Yaşam mücadelesinde hayal ve hakikatin, doğru ve yanlışın, geçmiş ve geleceğin, takdir ve tenkidin iç içe hâli âşıkları haz ve fayda sarmalına sürükler. Onlara göre güldüren hayat bir o kadar da ağlatmak için acımasızca fırsat kollar. O halde "güzellik" arayışı "ideal" olanı bulmaya engel değildir. Hem güzel hem de ideal olanı birleştirmek ve kaynaştırmak hayatın gayesi olmalıdır.

21. yüzyıl; siyasal, sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişim ve değişimlerin baş döndürücü bir hızla yaşandığı bir zaman dilimidir. Bilgi devrimi olarak ifade edilen teknolojik devrim; her alanda olduğu gibi bireylerin sosyal, kültürel, eğitim, iletişim, ulaşım düzeylerini etkileyen bir güç olmuştur. Bu değişim ve dönüşümün bir sonucu olarak karmaşıklaşan insan ilişkileri, girift bir yapıya bürünmüştür. Refah düzeyinin yükselmesi ile birlikte ihtiyaç duyulan kaynaklara erişimin kolaylaşması ve bireyselleşmede haz düzeyinin yükselmesi, materyalist ve kapitalist değerlerin daha çok öne çıkmasına neden olmuştur.

Modern çağın "yeni insan tipi"; geçmişin kazanımlarıyla geleceğin değerlerini birleştiren, gelenekle moderniteyi harmanlayan, ulus olma özelliklerini kaybetmeden evrensel olmayı başarabilen yeni bir insan tipidir. Modern çağın "post-modern insan tipi" ise geleneği ve eskiyi reddederek yeniliği, akılcılığı ve bireyselliği öncelendiği yeni bir yaşam tarzı oluşturur. Küreselleşme ile birlikte özgürlük, dijitalleşme ve tüketim vurgusu öne çıkar. Üretim toplumundan tüketim çılgınlığına geçiş olduğu için tükettikçe özgürleştiğini zanneden insan kazanma hırsıyla rekabeti artırır, insani değerleri azaltır. Daha çok kazanmanın gerektirdiği

daha fazla çalışma, daha az zaman ve daha sınırlı özgürlük demektir. Bugünün tükenen tüketicileri, geçmişin ideal insan tasavvurunun özünü kavrayamamış mirasyedilerdir. Kalp ve zihin meşguliyeti artan, sadelik ve samimiyeti azalan yeni insan tipi, toplum içinde yaygın eğitimle edinemediği değerleri örgün eğitimle kazanma iddiasındadır. Yeni insan tipi hayatı yaşamaz, ekranlardan izler. "Günümüzde ideal insana kazandırılması hedeflenen değerler örgün ve yaygın eğitim vasıtasıyla Millî Eğitim Bakanlığı müfredatına dâhil edilmiştir. Bu amaçla kanun, genelge ve ders öğretim materyallerinde tavsiye edilen ve yeni nesle kazandırılması hedeflenen kazanımlar belirlenmiştir" (Kurtoğlu, 2017: 104-105).

3. BULGULAR VE YORUMLAR

Toplumlar, birlikte yaşamının ve yığın olmaktan kurtulmanın düzenini oluşturan yapılardır. Kültür ve medeniyet değerlerimizin kodlandığı bu yapılarda huzurlu ve güvenli bir yaşam için toplumu oluşturan bireylerin nitelikli olması gerekir. Beslendiği toprakların şeklini ve rengini alan insan, yaşadığı toplumun normlarıyla hayatına çekidüzen verir, yaşamını sürdürür. Toplum düzenine uyduğunda onaylanır, benimsenir; uymadığında ise yazılı veya sözlü birçok yaptırımla yüz yüze gelir. Toplumla bütünleşmenin ve bütünün bir parçası olmanın yolu, yazılı olan veya olmayan bütün normları benimsemekten geçer.

"Günümüzde birey, ait olduğu milletin kültürel değerleriyle hayatını onunla şekillendirecek kadar tanışmamaktadır. Zira modern hayatın beraberinde getirdiği anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile modeli ve yaşanan şartlar dolayısıyla, kültür değerlerinin aktarımındaki etkileri inkâr edilemeyecek aile büyüklerinin rollerinin zayıflamasına yol açmış, diğer taraftan popüler kültürün yazılı, basılı her türlü iletişim araçlarıyla yaptığı çok kuvvetli tazyik, gencin kendi değerleriyle karakter ve kişiliğini şekillendirecek derecede karşılaşmasına mani olmuştur" (Kurtoğlu, 2017: 103).

İçinde bulunduğu toplumun değerlerini özümseyen ve toplum düzeniyle barışık bireylerin devamı için genelde örgün eğitimler planlanırken zaman zaman da yaşamın doğal akışı içinde birçok ritüel kendiliğinden yaygın eğitimin bir aracı olmuştur. Törenler, örf, âdet ve gelenekler, edebî eserler, folklor icraları bunlardan bazılarıdır. Âşıklar, sazın ve sözün insan karakteri üzerindeki etkileyici ve geliştirici gücünü kullanarak bireyin ve toplumun aksayan, yozlaşan ve bozulan yönlerine dikkat çeker; yanlış düzeltme ve doğruya yönlendirme adına ideal, doğru, yerinde, adil ve hakikat olanı dile getirir ve bunu tavsiye/telkin üslubuyla ifade ederler. "Edebiyat terbiyesinin her insanın şahsiyeti üzerinde geliştirici bir tesiri vardır" (Genç, 2007: 5). Gelenek içerisinde önemli rollere sahip olan âşıklar; bireysel ve toplumsal düzenin korunmasında önemli sorumluluklar almışlardır. Gündelik durumlardan tarihi ve toplumsal hareketlere kadar toplumu etkileyen hemen her türlü olayı sazın ve sözün büyüleyici gücüyle dile getirerek toplum belleğinin taşıyıcı aktörleri olmuşlardır. Yaşadıkları toprakların milli ve manevi değerleriyle beslenerek içinde buldukları toplumun gören gözü, işiten kulağı ve konuşan dili olmuşlardır. Doğruyu ve güzeli takdir, yanlış ve çirkini tenkit ederek toplumsal istikrara katkı sunmuşlardır.

Sanat eserleri, sahiplerinin yaşam serüvenlerini anlatan kişisel anlatılar olarak düşünülse de sanatçılar kendilerinden başlayarak topluma yayılan bir güzellik arayışını sürdüren bilge insanlardır. Bu hâliyle halk şiiri geleneğinin temsilcisi konumunda bulunan âşıklar; yaşadıkları toplumun kanaat önderleri olarak yol gösterici ve öncü görevi görürler. Bu nedenle de âşıklar, aktarıcısı ve koruyucusu oldukları toplum kültürünü yüceltecek icralarıyla halkın eğitilmesine ve ideal insanın oluşumuna destek olurlar. "Topluma öğüt vermek de eski ozanların töresidir. Onların yerini tutan saz şairi, Tanrı'ya yakın sayılmakta, her sözünde bazen keramet aranmaktadır. O da halkın bu sanısına uygun cevaplar vermeyi şairliğin şanından saymaktadır. Bu açıdan bakılınca halk şairi bazen halkın öncüsü, bazen da savunucusudur. Köylünün hükümetten, mütegalibeden, zalimlerden, haksızlıktan, yoksulluktan, kıtlık, hastalık gibi şeylerden duyduğu ıstırapı ve ettiği şikâyetlerini de saz şairleri yansıtmaktadır" (Kabaklı, 1985: 447).

Âşıklar, ait oldukları toplumun temel değerlerine, norm ve kurallarına, dinî inançlarına göre sözünü söyler, sazına ayar verir. Âşığa can veren topraklar sözünü ve sazını da besler. Doğduğu ve yaşadığı toplumun bir parçası olan âşıklar, yetiştiği topraklardan azade değildir. Başlangıçta insan ve doğa merkezli konulardan hareketle eserlerini oluştururken zamanla yaşanan değişim ve dönüşümle birlikte değişen yargılar, sarsılan inançlar ve yozlaşan değerler nedeniyle ideal olanı koruma adına telkin ve tavsiyelerde bulunmuşlardır. İçinde buldukları toplumun bilinç düzeyi yüksek fertleri olarak takdir ve tebriklerini sunarken tenkit ve tercihlerini de ifade ederek değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme işlevlerini yerine getirmişlerdir. Bu makalede, âşıkların ideal insan tasavvurları "Dinî ve Tasavvufî", "Genel Ahlak", "Bireysel ve Toplumsal Hayat" bağlamında değerlendirilerek ortaya konulmuştur.

3.1. Âşıkların Dinî ve Tasavvufî Bağlamda İdeal İnsan Tasavvuru

İnsanların hayat tarzlarını şekillendiren, toplumların yaşam düzenlerini belirleyen yapıların başında din ve dine ait inançlar gelir. İnanç ve kabullerin birey ve toplum yaşamında belirleyici bir güce sahip olduğu, her dönem şahit olunan bir gerçektir. Giyim kuşamdan yiyecek içeceğe, örf âdetten devlet yönetimine kadar din ve inançlar yaşamı şekillendiren önemli unsurlar olarak öne çıkar. Birey ve toplum hayatında doğrudan veya dolaylı olarak etkili bir güç olan din ve dine ait değerler hem birçok eserin konusu hem de eserlerin tür çerçevesini belirleyen belirleyici bir faktör olur.

Kemale ulaşma ve kâmil bir insan olma yolunda âşıkların din ve tasavvuf kaynaklı öğretileri önemli bir yer tutar. "Katı kurallarla sınırları çizilen biçimsel din anlayışına karşı çıkan âşıklar, Allah aşkı, peygamber sevgisi, din ve tasavvuf ile ilgili konularda korkutucu, cezalandırıcı, asık yüzlü bir din algısı yerine sevecen, hoşgörülü, bağışlayıcı bir dil ve üslup geliştirirler" (Doğan, 2023: 234). Her türlü inanç ve kültürü bir zenginlik olarak kabul eden âşıklar, sadece hoşça vakit geçirme işlevleriyle değil aynı zamanda manevi rehberlikleriyle de tanınmışlardır. Dinî konulardaki bu birikimleri eserlerine yansımış; iman, ibadet ve ahlak ile ilgili temaları icralarına konu edinmişlerdir.

“Âşıklar, toplumun dini değerlerini ve manevi hayatını yansıtmada önemli rol oynayan sanatçılardır. Özellikle âşık şiiri türü, toplumun dini inançlarını ve manevi hassasiyetlerini ifade etmede özel bir konuma sahiptir. Âşıklar, eserlerinde sadece kendi manevi deneyimlerini paylaşmakla kalmaz, aynı zamanda toplumun ortak dini değerlerini de işler. Bu tür şiirler, bireysel içsel yolculukların yanı sıra toplumun kolektif manevi deneyimlerini de yansıtmaya amacı güder. Âşıklar, Allah'a olan inançlarını, peygamberlere olan sevgilerini, ahlaki değerleri ve insanların manevi ihtiyaçlarını eserlerine taşırlar. Bu şekilde âşık şiiri, toplumun dini hayatını ve manevi değerlerini yansıtarak, insanların ortak manevi bilincini güçlendirir ve kültürel mirasın koruyucusu olarak rol oynar” (Tikdemir, 2023: 462).

“Din, herkesin kabul edebileceği Mutlak Varlık'tan kaynaklanan ahlâkî ilkeler koyar. Sürekli her şeyi görüp gözetken bir Allah'a inanmak, insanın davranışlarını kontrol açısından da önemlidir. İnsandaki ahlâkî faziletler büyük oranda dine dayanmakta ve dinden destek almaktadır. Ahlâklı insan yetiştirme konusunda inancın etkin gücünü ise ahlâkın dışında tutmak mümkün değildir” (Akıncı, 2004: 30). Geleneksel ve yüzeysel bir dinî inanca sahip olan âşıklar; katı, tutucu ve bağnaz bir din anlayışını reddederek ideal insanın iki dünya saadetini önceleyen bir anlayışa sahip olmaları gerektiğini ifade ederler. Bu amaçla ideal insanın günlük yaşamda nasıl davranması gerektiğini her fırsatta dile getirerek özellikle Allah ve peygamber, helal ve haram, dünya ve ahiret, kader ve kaza, edep ve haya, sabır ve şükür, tefekkür ve tevekkül, nefis terbiyesi ve kul hakkı gibi hususlarda sağlam bir iman ve itikada sahip olmaları gerektiğini belirtirler.

İdeal insan yaradılış amacına uygun olarak Allah'ın varlık ve birliğine iman, emir ve yasaklarına itaat eder, dünya ve ahiret hayatında bir denge gözetir. Eskiler, kendi nefisinden başlayarak çevresine yol gösterir; sabır, şükür ve tevekkülle her daim Yaradan'ı zikretmek gerektiğini ifade ederler. Aksi takdirde düşünen insan için pişmanlıkların kaçınılmaz olduğunu ve son pişmanlığın da fayda etmeyeceğini vurgularlar. “Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.” (Zariyat, 51/56) ayetinde açıkça belirtildiği üzere, yaratılan her canlı kendi dilince ibadet etmekle yükümlüdür. Ruhsatî, “Ettiğin işleri bilmez belleme / Kara karıncayı gece gören var” (Özdemir, 2010: 303) dizelerinde Yaradan'ın her şeyi gördüğünü, olan ve olacak her şeyi bildiğini ifade eder. Âşık Sümmanî içten ve gönülden yapılan dua ve ibadetlerin cennetle müjdelendiğini “Bir yiğit sıdk ile dursa namaza / Cennet libâsları giyer sabahtan” (Erkal, 2007: 237) dizelerinde ifade eder. Anadolu irfanının ve bilgeliğinin temsilcisi olan âşıklardan Ruhsatî, kâmil insanın inanç ve ibadet konusunda hassas olması gerektiğini dile getirir:

“Ey Ruhsati Yaradan'ı zikreyle

Leyl ü nehar ol haline şükreyle

Geleceği sen gelmeden fikreyle

Sonra dönüp pişman olsan ne fayda” (Kaya, 1994: 250)

İçinde buldukları kültürden hem beslenen hem de onu zenginleştiren âşıkların saz ve söz icraları, yaşamlarından bağımsız değildir. Yaşadıklarını sözün ve sazın etkileyici gücüyle söyler ve söylediklerini de yaşarlar. Sümmânî, "İhlâs ile kılmaz isen namazı / Nafile yorulma iman nerede" (Erkal, 2012: 173) dizelerinde ideal insanın bütün fiil ve hareketlerinde dinin gerektirdiği samimiyetin önemli olduğunu, aksi takdirde yapılan ibadetin bir yorulmadan ibaret kalacağını ve boşa gideceğini ifade eder. İnanç ve ibadet hususunda hassas olan Âşık Ruhsatî, ideal insanı özellikle beş vakit namaz konusunda uyarır, makbul insanın "dinin direği" olan namazı (Tirmizi, İman 8) asla terk etmemesi gerektiğini dile getirir. Manevi kurtuluşun "namaz ibadeti"nden ve "sırrını korumak"tan geçtiğini tembihler:

"Kurtarayım dersin eğer serini

Beş vakit namaza sarf et varını

Kardeşine bile deme sırrını

Kasdederler öz canına iyice bak" (Kaya, 1994: 321)

Kutsal kitaplar, emir ve yasakların bildirildiği rehber kaynaklardır. İslamiyet'te Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an-ı Kerim dört hak kitaptır. İlahi kitaplarda hak ve hakikatler ortak, Allah bir, insan kutsal bir varlıktır. Yaşamın ilahi kanunlardan bağımsız olmadığını bilen âşıklar, toplum fertlerinin temel inançları ile ortak değerlerini konu edinerek temel hak ve özgürlükleri korumaya çalışmışlardır. Âşık Veysel, "Şu âlemi yaratan bir / Odur külli şeye kâdir" (Oğuzcan, 2001: 59) der. Ünlü âşık, başta son ilahi kitap Kur'an-ı Kerim olmak üzere, bütün hak kitapların insanları hor ve hakir görme hastalığını şiddetle reddettiğini söyler ve bu anlayışın gerçekte yüz karası olduğunu belirtir:

"Kur'an'a bak İncil'e bak

Dört kitabın dördü de Hak

Hakir görüp ayırmak

Hakikatte yüz karası" (Kaya, 2011: 186)

Yaradılış gayesini bilen hiçbir insan, fani dünyanın geçici zevklerine aldanmaz, asıl hayatın beka âleminde olduğunu unutmaz. Âşık Sümmânî, "Hak bize vermiştir akıl izânı / Kendine ibadet etmek içindir" (Erkal, 2012: 317) dizeleriyle aslolanın Yaradan'ı tanımak ve O'na ibadet etmek olduğunu ifade eder. Mükemmel becerilerle donatılan insan, heva ve hevesine yenilmeden Allah'tan korkar, peygamberden utanır, kendisine edilen nasihatleri tutar. Seyrânî, "Ezelden böyledir Seyrânî âdet / İbadetten yeğdir nefse ticaret" (Kasır, 1984: 76) dizelerinde nefesine yenik düşen insanoğlunun geçmişten beri ticareti ibadete tercih ettiğini dolayısıyla sıradanlaşan bu durumun tehlikelerine dikkat çeker, şeytanın tuzaklarına dair uyarılarda bulunur. Âşık Ruhsatî de bu gerçeğe dikkat çekerek akıl ve fikir, edep ve hayâ sahibi her kâmil insanın atalarından öğüt alması, yaşananlardan ders çıkarması, kibir ve riyadan uzak durması gerektiğini öğütler:

"Gece gündüz Hakk'a yalvar dua et

Derman bulup dertlerine deva et
Allah'tan kork peygamberden hayâ et
Terk-i edep olma elden ayıptır

Bir nasihat öğrenmezsen atadan
Sonra başın kurtulamaz şitadan
Ey Ruhsati kendin sakla hatadan

Azimüşşan Zülcelal'den ayıptır" (Kaya, 1994: 445-446)

"Müslümanın Müslüman üzerindeki haklarından biri de ona nasihat etmedir." (Müslim, Selâm, 5) hadisi, telkin ve tavsiyenin önemini ifade eder ve inanan bir kimsenin tebliğle mükellef olduğunu vurgular. Ayrıca "Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Muttaki olanlar için şüphesiz ki ahiret yurdu daha hayırlıdır. Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?" (En'âm Suresi, 32), ayeti de dünya malına ve hayatına düşkünlüğün hırsızlık, arsızlık ve imansızlığa neden olacağı hususunda insanoğlunu uyarır. Sümmânî akıl, fikir ve feraset sahiplerinin kendisine ettiği nasihatleri dinlediğini "Ârifler her vakit nasihât eyler / Akı olmayanlar öğüdü neyler" (Erkal, 2012: 306) dizeleriyle belirtir. Âşık Ruhsati, "Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar." (13/Ra'd 19) ayetine telmihte bulunarak akıl ve feraset sahiplerinin geçmiş hatalardan ibret alması ve ders çıkarması gerektiğini söyler:

"Bir nasihatim var ibret alana
Nedendir baz'adam pek arsız olur
Şu dünyada heves eden yalana
Vadesi yeterse imansız olur

"Meyil verme şu dünyanın malına
Zenginler bakmıyor züğürt halına
Aç koyup da çok söylersen geline
Hem edepsiz olur hem hırsız olur" (Kaya, 1994: 500)

Helal ve haram anlayışı dinin temel sınırlarını çizen, Müslüman'ın yaşam çerçevesini belirleyen önemli kavramlardır. Yapılmasında bir yasak ve sakınca görülmeyen fiiller helal, görülenler ise haramdır. Kanaat ve şükür olduğu süreçte bir insanın helal yoldan kazandığı ve harcadığı kendisine yeterlidir. Seyrânî, "Helal haram demez bulduğun yersen / Mü'minlik sözünden feragat eyle" (Kasır, 1984: 90) dizelerinde helal ve haramın sınırlarının ayet ve hadislerle belli olduğunu, bu ayrıma dikkat etmeyenlerin ise mü'minlik sıfatından vazgeçmesi gerektiğini söyler. Zira helal ve haram dairesinde yaşamının Müslüman'ın temel vasfı olduğuna dikkati çeker. Âşıkların ideal insan arayışında İslam'a göre yaşama, ayet ve

hadisleri rehber edinme vasfının önemli olduğunu vurgular. Âşık Veysel, ölümlü dünyada az ya da çok kazanmanın bir anlam ifade etmediğini, kimsenin öte dünyaya bir şey götüremeyeceğini söyler ve helal kazancın değerinin bilinmesi gerektiğini öğütler. Kâmil insan, dinin sınırlarını çizdiği helal ve haram noktasında ideal olanı yapmalı, bir hak ihlalinde bulunmamalı diye uyarılarda bulunur:

“Çalış kazan helâlden

Feragat et malından

Gelip geçen evvelinden

Ne götürmüş azdan çoktan” (Kaya, 2011: 259)

Sonsuz isteklerine rağmen sınırlı imkânlarla sahip olan insan, dünyanın sınırsız görünen zevklerine aldanmamalı, dost ve düşmana karşı maskara olmamalıdır. “Hak ile bâtili fark edip seçtik” (Birgören, 2018: 152) diyen Dertli, iman sahibi olmanın her şeyden önce bir bilinç ve farkındalık meselesi olduğunu, Hakk’ı seçip iman edenlerin batıldan uzak durmaları gerektiğini söyler. Âşık Temel Turabî, kemal sahibi insanın varlıkta şaşırması, yoklukta sapıtması gerektiğini belirtir, alın teriyle kazandığı ve hak ettiği kazanç dışında harama meyletmesinin doğru olmadığı hususunda tavsiye ve telkinlerde bulunur. İdeal insan için emek ve çalışmanın önemini vurgular:

“Dünyanın varlığı gelmesin gözen

Sakin kimse acı bakmasın yüzen

Alnının teriyle ekmeğin kazan

Hak etmeden lokma yutma evladım” (Alptekin, 2002: 133)

Âşık Veysel “Can kafeste durmaz uçar / Dünya bir han, konan göçer” (Kaya, 2011: 266) dizeleriyle insanın ölümlü, dünyanın fani olduğunu anlatır. Ruhsâtî, “Ölümden evvel ölmeli / Ölümü yakın bilmeli” (Özdemir, 2010: 171) diyerek zengin-fakir herkesi eşitleyen ölüme hazırlanmak gerektiğini tavsiye eder, ideal insanın ölümlü olduğunu bilerek hareket etmesinin önemli olduğunu söyler. “Ölmeden önce ölmek” ifadesiyle de yaşarken dünya nimetlerine karşı ağgözlü ve hırslı davranmamayı kasteder. Toplum hâlinde yaşayan insan için hayat bir paylaşma ve dayanışma üzerine kuruludur. Âşık Sümmanî bu gerçeği vurgulayarak kısa dünya hayatında ömür gibi dünya nimetlerinin de geçici olduğunu hatırlatır ve ideal insanın bu bilinçle hareket etmesi gerektiğini söyler:

“Hey Sümmanî gönül asla tek olmaz

Konar göçer hiç kimseye yük olmaz

Can emanet bir kimseye mülk olmaz

Bu dünyaya gelen gitmek içindir” (Batur, 2005: 313)

Âşık Reyhanî, ömür sermayesi her geçen gün tükenen insanoğlunun fani dünya hayatı uğruna kendini neden bu kadar acımasızca tükettiğini bir türlü anlayamadığını söyler ve hayat hikâyesi sona erdiğinde zaten çarçabuk

unutulacağını hatırlatır. Bir masalda olduğu gibi, hiç yaşanmamış, gerçekte böyle bir durum gerçekleşmemiş gibi insan çaresiz bir şekilde tek sermayesi "beş arşın bez" ile bu dünyadan göçüp gider. Akıl ve feraset sahibi insan yalan dünyanın bu vefasız hâline aldanmaz, göz ve gönül alıcı renklerine bağlanmaz. İdeal insan temkinli ve tedbirli davranır, geçici olanın değil kalıcı olanın peşine düşer:

"Ey Reyhanî nedir güttüğün gaye

Beş arşın bez olur sana sermaye

Gün geçtikçe ölen olur hikâye

Bir varımış bir de yoğumuş gibi" (Düzgün, 1997: 129)

Kişinin aleyhinde eleştiri maksadıyla söylenen doğru ya da yanlış her söz, bireysel ve toplumsal hayata zarar verir, sosyal bağları zayıflatır, huzur ve barış ortamını zedeler. Zayıf karakterli insanların dedikoduyu bir cezalandırma ve intikam aracı olarak kullanması, cehaletlerinin bir yansımasıdır. Zihinleri bulandıran, ahlaki yozlaştıran bu tür davranışlar, değerleri aşındırmaktan başka işe yaramaz. Karacaoğlan "Bir yiğit ne bulursa dili belâsı / Ben bilirim bana dilimden oldu" (Sakaoğlu, 2004: 638) derken Erzurumlu Emrah, "Bu dil bu güft ü gû bu beyhûde kâl / İki âlemde de nedâmet verir" (Erkal, 2014: 365) dizeleriyle dedikodunun, boş ve faydasız sözün her iki cihanda pişmanlıktan başka bir şey kazandırmayacağını söyler. İdeal insanın gıybet ve faydasız sözden uzak durması gerektiği, aksi takdirde hem dünyasını hem de ahiretini berbat edeceği uyarısında bulunur.

Ruhsatî münafıklığın alametlerinden yalanın küfürle eş değer olduğunu, yalanla dinin talan olacağını "Kimi gıybet söyler kimisi yalan / Demez ki imanım oluyor talan" (Özdemir, 2010: 234) dizeleriyle anlatır. Âşık Gamgüder de kâmil insanların arif sözü dinlediğini, nefsinin esiri olmadığını, özü ve sözüyle sağlam bir karakter sergilediğini ifade eder, nifak ve şer tohumlarının yeşermemesi için dedikodunun her şekliinden kaçınmanın önemli bir meziyet olduğunu telkin ve tembih eder:

"Kâmil isen dinle arif sözünü

Özün nefsin penceresi olmasın

Kıl u kaldan sakın gönül gözünü

Şer kaynatan tenceresi olmasın" (Kılıç, 2012: 334)

Âşık Veysel, ölümün kaçınılmaz bir son olduğu gerçeğini "İnsanoğlu yana yana / Gitgide yaklaşır sona" (Oğuzcan 2001: 108) dizelerinde anlatır. Ölüm ve ötesine hazırlık, en çok işlenen dinî konuların başında gelir. İdeal insanın dünya ve ahiret saadetine yönelik çalışması, ibadetlerini ihlas ve takva ile yapması, imkân ve fırsatları iyi değerlendirmesi ile ömür sermayesini amaca uygun harcaması her fırsatta öğütlenir. Âşık Abdülvahap Kocaman da bir oyun ve eğlenceden ibaret dünya hayatına aldanılmamasını, insana bahşedilen hayatın değerinin iyi bilinmesini şu dizeleriyle anlatır:

"Sanma dünya baştan başa eğlence

Kimine zevk kimisine işkence

İhtiyarlık ölüm gelmezden önce

Gençliğin hayatın kıymetini bil" (Sever, 2004: 125)

Dünya hayatının geçici, insan ömrünün kısa olduğu anlayışı, inanç dünyamızın önemli bir gerçeğidir. Bu nedenle ölümün hiç unutulmaması, hayatın geçici zevklerine kanılmaması ideal insana hep tavsiye edilen ve hatırlatılan durumlardır. Tasavvufa göre dünya malının değersiz ve düştten ibaret olduğu gerçeği sıkça vurgulanan bir meseledir. Âşık Abdülvahap Kocaman, ideal insanın bu gerçeği göz ardı etmeden ucuz veya pahalı, zengin ya da fakir demeden fani olma gerçeğini unutmaması gerektiğini ifade eder:

"İster çuha giysen ister ki şalı

İster kaymak yesen ister ki balı

Hepsi senin olsa dünyanın malı

Gelip geçicidir düştten ibaret" (Sever, 2004: 196)

Dünyanın türlü güzelliklerine tutku derecesinde bağlanma, servete ve şöhrete aşırı düşkünlük hayat ve yaratılış sırrına erememektir. Âşık Feymanî, bu gerçeğe dikkat çekerek hem dünya sevgisine tutkuyla bağlanmanın hem de ahiretini kurtarmaya çalışmanın birlikte mümkün olmadığını zira "bir imtihan yeri şu dünya"ya aldanmamak gerektiğini "Servete, şöhrete gel olma bende / Kaç türlü gül biter bak şu dikende" (Artun, 1996: 202) dizeleriyle anlatır. Şan ve şöhrete güvenmenin, mala mülke tamah etmenin ve sadece dünya için çalışmanın acı sonuçlarına değinen Ruhsatî, dünya kadar malın olsa da elde kalanın bir top kefen bezi olduğunu üzümlere ifade etmektedir. Ruhsatî gönül dünyasında tasavvur ettiği ideal insanın fani dünyanın aldatıcı zevklerine kanmaması gerektiğini, mal zenginliğinin gelip geçici olduğunu söyler ve baki hevesler peşinde mücadele edilmesini tavsiye eder:

"Ruhsat yüz bin halın olsa

Çok yeşilin alın olsa

Dünya kadar malın olsa

Sararlar ak beze bizi" (Özdemir, 2010: 158)

Ümit ile korku arasında yaşayan insan, elinden geleni yaptıktan sonra beklemesini bilmeli, kaderine tevekkül etmelidir. Bulunduğu şartlara uyum sağlamak, azim ve gayretle mücadele ederek yaşamına yön vermek insanın fitratında bulunan güçlü bir duygudur. Uzun yolculuğu göze alamayan, engelleri aşip hedefe varamayan insan, sahip olduğu sınırlı imkânlarla yetinmek zorunda kalır. İnsanın kaderini, yaptıkları ve yaşadıkları belirler. Dadaloğlu, koç yiğitlerine seslenerek tedbir ve temkini elden bırakmamalarını, cenkte ölümden korkup geri durmamalarını ve çıktıkları kutlu yolda asla tereddüt etmemelerini çünkü insan için kaderden ötesinin olmayacağını ve yiğidin alınına yazılanın geleceğini ifade eder:

“Yürü yiğit yürü yolundan kalma
Her yüze güleni dost olur sanma
Ölümden korkup da sen geri durma

Yiğidin alnına yazılan gelir” (Yorgancı, 2013: 141).

Türk-İslam inancında nezaket ve zarafet gibi anlamlara gelen güzel ahlak; iyi davranış, terbiye, edep ve hayâ sahibi olmak anlamlarında kullanılmıştır. Âşıklar, ideal insanın öncelikle güzel ahlak sahibi olmasını, tavır ve davranışlarının tenasüp içinde olması gerektiğini telkin ve tavsiye etmişlerdir. Sümmânî, “Bî-edep işlerden utanmak lâzım / Çünkü edep erkân hâya sendedir” (Erkal, 2012: 313) ifadeleriyle ideal insanın ahlaki değerlerle kıymet kazandığını ve bu değerleri muhafaza etmesi gerektiğini belirtir. Ruhsâtî, ideal insanın edep ve adapla hareket etmesinin önemli olduğunu ve edep erkân bilmeyen cahil meclisinden de uzak durması gerektiğini “Edepli ol edebini takın ha / Cahil meclisine olma yakın ha” (Özdemir, 2010: 235) dizeleriyle ifade eder. Mutasavvıflar, Arapça kökenli “edeb”in elif, dal ve be harflerinden müteşekkil olduğunu; “elif” harfinin kişinin eline, “de” harfinin diline, “be” harfinin ise beline sahip olması gerektiğine işaret ettiğini söyler. Âşık Sefai de ideal insanın söylem ve eylemde, hâl ve harekette, bireysel ve toplumsal hayatta edep, adap ve erkân sahibi olması gerektiğini vurgular:

“Edebinle otur, edebinle kalk
Sonra cemiyette yüzden düşersin
Bütün insanlara bir nazarla bak
Meydan içerisinde gözden düşersin

Boğaz kırk boğumdur, düşün de konuş
Eğer bilmiyorsan, bilene danış
Söyleme yalanı, doğruyu konuş
Kendi yalanında sözden düşersin

Sefai sözümüz bizim, alana
Sana nasihatim atma yabana
Sakin benlik ile girme meydana
Hakikat ilminde haktan düşersin” (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011: 125)

3.2. Âşıkların Genel Ahlak Bağlamında İdeal İnsan Tasavvuru

Huy ve karakter sözcüklerinin çoğulu olan “ahlak”, Arapça kökenli (Çağrı, 1989: 2) bir sözcüktür. Kişilerin toplum içerisinde uymak zorunda oldukları norm ve kurallar (TDK Türkçe Sözlük), “Huy, karakter, mizaç; iyi vasıflar, faziletler” (MEB Örnekleriyle Türkçe Sözlük, 1995: 56), “insanın davranış tarzı, makbul

davranış ve kurallar” (Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, 1993: 31) şeklinde tanımlanır. Başta din olmak üzere birçok kaynaktan beslenen ahlak anlayışı; ideal insanın uyması gereken bütün davranış kalıplarını ifade eder. Değerli ve güvenilir kabul edilmek, ahlaklı ve edepli olmak birlikte yaşamının bir gereği görülmüştür. “Ahlaklı insanların oluşturduğu erdemli toplumlar, huzur ve güvenin teminatı, mutlu yaşamın hazırlayıcılarıdır. Kur’an’ın ‘yüce bir ahlak üzeresin’ (Kalem suresi, 4. ayet) diye övdüğü Hz. Peygamber, ‘güzel ahlakı tamamlamak için’ (İbn Hanbel, II, 381) gönderildiğini yani hayatın ana gayesinin ‘güzel ahlak’ olduğuna işaret eder. Hz. Peygamberin ‘Din, güzel ahlakıdır’ buyruğu da söylemin değil eylemin önemini, söylemenin değil yapmanın gereğini ifade eder” (Doğan, 2003: 283).

Âşıklar saz ve söz becerileri, yaşam tecrübeleri, bilgi ve görgü birikimleri ve bilge kişilikleri ile fert ve toplum üzerinde kayda değer bir etkiye sahiptirler. Toplumun gerektirdiği genel ahlak anlayışına hem hâkim hem bağlı olan âşıkların, toplumun her kesimi ile gönül ilişkileri kurmaları onları toplumda ayrıcalıklı hale getirir, söz söylemede etkili ve yetkili kılar. Âşıklar bir taraftan yapılması gereken tutum ve davranışları zikrederek diğer taraftan hoş karşılanmayan ve hatta ayıplanan insanlık hâllerini kınayarak tasavvur ettiği ideal insanın özelliklerini şiirlerine konu etmiştir. Âşıklar bu amaçla telkin, tembih, teşvik ve öğütlerde bulunarak ideal insanı ihya ve inşa etmeye çalışmışlardır. Âşıklar ideal insanın yiğitlik ve mertlik, doğruluk ve dürüstlük, vefa ve sadakat, adalet ve liyakat, haddini ve kendini bilme, kanaatkârlık ve tevazu, sevgi ve saygı, nezaket ve hoşgörü, iyilik ve yardımseverlik, şefkat ve merhamet, sır saklama, konuşma adabı ve tatlı dil gibi temel insanî değerlere sahip olması gerektiğini şiirlerinde işlemiştir.

Dostluk, arkadaşlık, yarenlik Türk kültürünün önemli değerleri olarak âşıkların şiirlerinde de işlenen yaygın temalardır. Abdülvahap Kocaman, “İyileri ara kötüden sakın / İyi bir arkadaş sana eş olur” (Sever, 2004: 110) dizelerinde dost ve arkadaş seçiminin öneminden bahseder, iyilerin insan hayatına büyük değer kattığını söyler. Dertli de ideal insanın arkadaş ve dost canlısı olmasını, dost ve arkadaş seçerken dikkat etmesi gerekenleri şöyle anlatır:

“Yürü gönül yürü dostundan kalma

Daim hatırını soruver gitsin

Eski düşman sakın dost olur sanma

Arkasından bıyık buruver gitsin” (Birgören, 2018: 212)

Âşık Şeref Taşlıova, insan hayal ettiklerine, gönlünden geçirdiklerine, uğruna hayatını tükettiği isteklerine kavuşamayacaksa bu mücadele “Neye Yarar?” diye sorar. Taşlıova’ya göre insan sevdiklerine kavuşamayacaksa, dertlilere derman olamayacaksa, gönül sarayını sevgiyle kuramayacaksa, dar günde dostuna şefkatle el uzatamayacaksa, gam yükünü tatlı söz ve güler yüzle azaltamayacaksa, sır tutup sözünün eri olamayacaksa, insanlara can evinden giremeyecekse, sevdiğini saramayacaksa menzile varmak, saraylarda yaşamak, dostu görememek, bir yaraya merhem sürememek “neye yarar?” diye sorar. Dolayısıyla hakiki insan dar gününde dostunu kollar, ona gönlünü ve kollarını açık tutar.

Sözünün eri, helal kazancın peşinde olur. Âşık Şeref de ideal insanın hayata ve sevdiklerine gönülden bağlı olması gerektiğini aksi takdirde sahip olunanların bir anlam ifade etmeyeceğini belirtir:

“Kapalı tutma yolunu,
Şefkatle uzat elini,
Dar günde dostun hâlini,
Görmeyince neye yarar?”

Şeref der düşün derini,
Unutma gönül varını,
Seven sevdiği yârını,
Sarmayınca neye yara?” (Aslan, 2016: 68-69)

Kendini üstün, başkalarını hor ve hakir görmek çirkin davranışların başında gelir. Bu kötü huy hem cehaletin hem de ruhî bir hastalığın işaretidir. Tevazu ve vakarın karşıtı olarak konumlanan kibir, kendini yüksek görme hastalığı; gurur ise değersiz becerilerle avunma zafiyetidir. Hem dinî hem de kültürel açıdan hoş karşılanmayan bu davranışlar, toplumda yaralayıcı ve yıkıcı etkileriyle her daim ayıplanan ve kınanan insanlık hâlleridir. Karacaoğlan, “Bir yiğit kendi miktarın bilmese / Âkıbet başına belâ getirir” (Sakaoğlu, 2004: 612) dizelerinde kendini ve haddini bilmeyen insanın, başının belalardan kurtulamayacağını ifade eder. Ruhsatî, kendini övmenin, gururlu ve kibirli davranmanın münafıklığın alameti olduğunu “Bazı münafıklar kendin öğerler” (Özdemir, 2010: 220) dizesiyle belirtir. Karacaoğlan, hayat yolculuğunun başlangıcında yücelerden uçan, dağ taş demeden menzilleri aşan gönlüne, yaşlandığını ima ederek artık tevazu ve kanaat sahibi olması gerektiğini telkin eder. İdeal insanın heva ve heveslerinin peşinde koşmadan özü ve sözüyle dürüst olması gerektiğini ifade eder:

“Evvel sen de yücelerden uçardın
Şimdi enginlere indin mi gönül
Derya deniz dağ taş demez aşardın
Karadan menzilin aldın mı gönül

Karac’oğlan der ki söyle sözünü
Hakk’a teslim eyle kendi özünü
Nâs içinde karalama yüzünü
Yolun doğrusun buldun mu gönül” (Bakırcıoğlu, 2007: 211)

Yaptıklarından pişmanlık duyduğu fiilleri bir daha işlemeyeceğine dair verilen sözler anlamına gelen tövbe; özür dileme, hataları terk etme, lütuf ve ihsana

dönme anlamlarıyla ruhu arındırmayı ifade eder. İşlediği günahla kalbi kararan insan sözünde durmaz, korkak ve alçakça davranışlar sergiler yani namert davranır. Halk içinde sözüne inanılmayan ve güven duyulmayan bu tiplerin yapacakları iyilikler de makbul görülmez. Karacaoğlan, "Yiğit gölgesinde yiğit saklanır / Nâmertlerde gölge olmaz ar olmaz" (Sakaoğlu, 2004: 647) dizelerinde mert insanın iyilik ve cesaret sahibi olduğunu, korkak ve sözünün eri olmayan kişilerde utanma duygusu olmadığı için onlardan bir şey beklenemeyeceğini ya da istenemeyeceğini ifade eder. Âşık Sümmanî, ideal insanın yiğit, mert, sözünün eri ve hata yaptığında bunu kabul edecek erdeme sahip olduğunu belirtir:

"Tövbekâr ol gönül tarikten çıkma

Namertten şefaât şifadar olmaz

İyilik eyle sakın bir gönül yıkma

Görüşme kötüyle onda ar olmaz" (Arısoy, 1985: 319)

Alçak gönüllüğü ve tevazuyu ifade eden "kendini tanımak" deyimi; yeteneklerini, sorumluluklarını ve sınırlarını bilmeyi ifade eder. Düşünmeden, olur olmaz yerde konuşan, büyüklük taslayan, haddini ve sınırlarını bilemeyen ise "kendini bilmez" olarak nitelenir. İdeal insan, başkalarını tanımak için önce kendini keşfeder. Zihinsel ve fiziksel potansiyelini, kuvvet ve kudretinin sınırlarını fark ederek eksiklerini tamamlamaya, zayıflıklarını güçlendirmeye ve iyiliklerini çoğaltmaya çalışması, niyet ve farkındalığını dönüştürmesidir. Daima iyilik yapmak, iyilik düşünmek, iyiliği çoğaltmak ve iyilerle hareket etmek hayat amacı olmalıdır. Sümmanî, "İyilerden kemlik gelmez sevdiğim" (Erkal, 2012: 208) dizesinde iyilerden kötülük gelmeyeceği inancını paylaşarak iyilerle birlikte hareket etmeyi teşvik eder. "Kim kemlik ederse sen eyle eylik" (Erkal, 2012: 219) diyerek de ideal insanın kötülüğe bile iyilikle mukabele etmesi gerektiğini öğütler.

Hem dinî hem de sosyal hayatta hoş karşılanmayan, ayıplanan hatta günah kabul edilen kusurların başında kibir ve gurur gelir. Erzurumlu Emrah, "Eğer ister isen cennet ü hûri / Getirme gönlüne kibr ü gururu" (Erkal, 2014: 314) dizelerinde her iki dünyada huzur arayanların, mükâfat bekleyenlerin gurur ve kibir hastalığından uzak durması gerektiğini söyler. İdeal insandan beklenen tevazu sahibi olmak, böbürlenme hastalığından uzak durmaktır. Karşılığı yokken hem kendini övmeyi hem de başkalarından üstün görmeyi ifade eden kibir, büyüklenme ve böbürlenme hastalığının dışa yansımalarıdır. Alçak gönüllülük ve tevazu; kendini ve haddini bilmek, yerine ve adabına göre davranmak, büyüklenme hastalığını terk etmek gibi anlamlara gelir. İdeal insan, mütevazı ve engin gönüllü olarak öncelikle kendini düzeltir, kusurlarını giderir, sonra başkalarını iyileştirmeye çalışır. Bu gerçeği Neşet Ertaş şöyle dile getirir:

"Yâre yâr olmadan, kendini tanı!

O zaman bilirsin canı, canânı

Tanı gönlündeki yatan aslanı!

Ona saygıyınan var, delikanlı!

Tepeden bakarak konuşma boşa!

Dengesiz sevgiler gider mi hoş?

Engin ol, aslanın gönlünü okşa

Eğer yaralıysa sar, delikanlı!" (Parlak, 2019: 275)

Yaradılış gerçeğini unutarak nisyân, haddini aşarak isyan sarmalına düşen insanoğlu, beşer olması nedeniyle şaşmaya her daim meyillidir. Çıkar ilişkisi bittiğinde unuttur, vefa göstermez, nankörlük yapar. İdeal insan hatır gönül bilir, vefalıdır, iyiliğin karşılıksız yapılması gerektiğinin bilincindedir. Karacaoğlan, "Tırnağın var ise başın kaşı / Kimseden kimseye vefa yoğ imiş" (Kutsi, 1998: 128) dizeleriyle bu gerçeği dile getirir. Kişinin bilgisi ve becerisi dâhilinde davranması gerektiğini, aksi takdirde hayal kırıklığına uğramasının kaçınılmaz olduğunu ifade eder. Âşık Veysel; çağın, şartların ve insanların değişmesiyle vefasızlığın en yakınlarımızda dahi görülebildiğini, bu nedenle "Bu kahpe dünyanın sonu vefasız"dır, der. Ona göre kâmil insan vefa ve fayda beklentisine girmeden üç günlük dünyada huzurlu bir hayat geçirmenin yollarını aramalıdır:

"Evlattan uşaktan fayda bekleme

Binde bir bulunur o da tekleme

Cahil insan gül ise de koklama

Ayvası turuncu nar belli değil

Bu kahpe dünyanın sonu vefasız

Beş günlük ömrünü geçir kavgasız

Diyorlar Veysel'e sersem kafasız

Başımda duman var kar belli değil" (Kaya, 2011: 222)

"Söylenen söz ve atılan ok geri gelmez" atalar sözünde vurgulandığı gibi, ağızdan çıkan bir sözü değiştirmek ve geri almak mümkün değildir. İyice düşünülmeden sarf edilen bir söz, insanı güç durumda bırakabilir, zarar ve ziyana uğratabilir. İdeal insanın düşünce ve söyleminde uyumlu, anlam ve bağlamda mantıklı olması için sözü söylemeden önce düşünmesi, tartıya koyması ve öz konuşması gerekir. Zira yersiz ve değersiz konuşmaların neden olacağı pişmanlıkların telafisi mümkün olamayacaktır. Dadaloğlu doğru sözlü ve dürüst olmanın önemini "Yiğit olan yiğit dönmez sözünden / Sözünün üstünde dur Kozanoğlu" (Görkem, 2006: 378) dizeleriyle vurgular. Âşık Şeref Taşlıova çok konuşmanın değil çok düşünmenin ve öz konuşmanın önemini "Şeref der ki iki düşün bir söyle / Elinden geldikçe insanlık eyle" (Karadeniz, 2006: 84) dizeleriyle belirtir.

İhtiyaç sahiplerine yapılan her türlü maddi ve manevi destek yardımseverlik olarak adlandırılır. İçten gelerek ve karşılık beklenmeden yapılan yardım makbul olanıdır. Toplum bireyleri arasında huzur, güven ve dayanışma duygularını en üst düzeye çıkaran yardımseverlik, Türk-İslam toplumunda ideal insanın sahip olması gereken temel insani değerler arasındadır. Değerlerin değişmesi ve geleneklerin yozlaşmasıyla unutulmuş garip gureba ve mazlumların hatırlanması, haklarının savunulması, Âşık Mevlüt Mertoğlu'nun "Garibe mazluma biz oluruz kürk" dizisinde ifade edilir ve onlara sahip çıkmanın Türk-İslam töresinin bir gereği olduğu hatırlatılır:

"Dinimiz İslam'dır adımız Türk,
Garibe mazluma biz oluruz kürk,
Cumhuriyet kurdu Kemal Atatürk,
Biz evladı Osmanlıyız bilesin" (Atalay, 2019: 123)

Kişilere has bilgilerin, özel durumların, mahrem konuların, duyulmasında sakınca görülen gizli hâllerin ifşa edilmemesi, ortaya saçılmaması kişiye duyulan saygının bir gereğidir. Birlikte yaşamının önemli bir değeri olan sır tutmak, güvenilir olmanın da bir ölçüsüdür. "Bir ağızdan çıkan bin ağıza yayılır" atalar sözü, sır saklamanın ne denli hassas bir konu olduğunu vurgular. İdeal insan bilmesi gerektiği kadarını bilir, fazlasını konuşmaz, diline sahip çıkar. Güvenilmez ve geveze insanlarla özelini paylaşarak büyük kayıplara yol açacak durumlara meydan vermez. Sümmanî, "Yiğit odur ki saklar sırrını" (Ercan, 2007: 300) der. Ruhsâtî, "Doğruyu koyup da sen eğri gitme / Bir kulun sırrını bir kula satma" (Özdemir, 2010: 303) dizelerinde kişinin doğruluktan ayrılmaması ve sırrını bir başkasıyla paylaşmaması gerektiğini belirtir. Âşık Murat Çobanoğlu, duyulması ve ifşa edilmesi hâlinde büyük zararlara yol açacak sırların kesinlikle korunması gerektiğini "Açma gönül her insana sırrını / Kayıp etme namusunu arını" (Kafkasyalı, 1998: 219) dizeleriyle ifade eder.

3.3. Âşıkların Bireysel ve Toplumsal Hayat Bağlamında İdeal İnsan Tasavvuru

Doğduğu ve büyüdüğü toplumun şeklini ve rengini alan insan; gelenek, örf, âdet, ahlak ve diğer normları toplum içinde öğrenir ve benimser. Bu kurallara, norm ve hakikatlere uyduğunda kabul ve benimsenme; uymadığında ise ret, dışlanma ve yaptırımlarla karşı karşıya kalma söz konusudur. Toplumun sözcüsü ve temsilcisi konumunda olan âşıklar bazen cümle içine bazen de şiirin bütününe yayılmış mesaj ve göndermelerle toplum fertlerine olumlu ya da olumsuz mesajlar vermiştir. İdeal insandan bireysel ve toplumsal hayatta beklenen tavır ve davranışları sıralayarak ideal insan ve toplum özelemlerini halkla paylaşmışlardır.

Birlikte yaşamının temelini oluşturan toplumlar, sahip oldukları ortak duygu, düşünüş ve hayallerle kültür ve medeniyet değerlerini oluştururlar. Bu değerler hem birey ve toplum hayatına yön verir hem de düzen getirir. İnsanlar sahip oldukları maddi ve manevi kazanımlarla kendi yaşam alanını oluştururken toplum

hayatına da destek olurlar. Bireyin inanç ve değerlerindeki yozlaşma toplum hayatını doğrudan ve derinden etkiler. Bu nedenle bireyin hayatına yapılan her katkı, aslında toplum düzenine verilmiş bir destek olacaktır.

Toplumsal düzen ve değerler bağlamında kabul ve makbul makamındaki kişilerin söz ve eylemleri ile tavır ve davranışları toplumun bilge kişileri olan âşıklar tarafından her fırsatta dile getirilmiştir. Kişinin toplumca onaylanan ideal davranış kalıplarını sergilemesi için sık sık birey ve toplum hayatına dair telkin, teşvik ve tavsiyelerde bulunmuşlardır. Kişiler toplum hayatında geçerli olan örf, âdet ve normları benimser, uygular ve toplum tarafından kabul görerek bütünün bir parçası olur. Âşıklar bireysel ve toplumsal yaşam bağlamında ideal insanın arkadaşlık ve dostluk, birlik ve beraberlik, çalışkanlık ve üretim, evlilik ve aile, tasarruf ve cömertlik, eğitim ve okul, vatan ve millet, millilik ve yerlilik gibi hususlarda üstün niteliklere sahip olması; cehalet ve bağınazlık, cimrilik ve hasislik, hırs ve tamahkârlık, gurur ve kibir ile dedikodu gibi kötü alışkanlık ve davranışlardan uzak durması gerektiğini vurgularlar.

Bilgi, beceri ve davranışların geliştirilmesi sürecini ifade eden eğitim, kişisel gelişim ile birlikte toplumsal faydayı da önemser. Eğitim, hayatın her aşamasında devam eden bir değişimi ifade ederken bireysel ve toplumsal gelişimin sağlanmasında da başat rol oynar. Kişi eğitimle hem fikir ve değerlerini zenginleştirir hem de ait olduğu toplumun yükselmesine ve yücelmesine daha fazla katkıda bulunur. Âşık Şeref Taşlıova bu gerçeğe dikkat çekerek toplumda söz sahibi olmanın yolunun iyi yetişip nitelikli insan olmaktan geçtiğini belirtir. Çevresine ve toplumuna faydalı olmak, öncelikle bireysel olarak eğitilmiş ve ahlaklı olmayı gerektirir:

“Gel kardeşim sana üç öğüdüm var

Güzel yetiş iyi öğren adam ol

Doğruluk insana getirmez zarar

Güzel yetiş iyi öğren adam ol

Çalış ki her zaman ak olsun yüzün

Girdiğin toplumda tutulsun sözün

Gaflette yatmasın açılsın gözün

Güzel yetiş iyi öğren adam ol

Şeref der bu sözü kenara atma

Haram olan şeye elin uzatma

Zaman çabuk geçer kendin anlatma

Güzel yetiş iyi öğren adam ol” (Karadeniz, 2006: 100-102)

Bilgi, görgü, edep ve ahlaktan yoksun olma anlamına gelen cehalet; akıl, vicdan ve muhakeme yetisinden de mahrum olmak demektir. Cehalet sarmalında hem bilmeyen hem de bilmediğini bilmeyen insan, bilmek için de adım atmaz, gaflet uykusundan uyanmaz. "Cahil, meyve vermeyen ağaca benzer" ya da "Çalıda gül bitmez, cahile söz yetmez" atasözleri, bilgisiz kişilerin çevrelerine hiçbir faydalarının olmayacağını veya güzelliğin simgesi olan gülün, çalıda bitmesinin imkânsızlığını ifade ederken bilgisiz insanların da sözün doğrusunu kavramada büyük zorluklar yaşadığı gerçeğini hatırlatırlar. Ruhsâtî, "Devamsız sözlerden başım ağrıyor / Cahillerin sohbetinden usandım" (Özdemir, 2010: 251) dizelerinde cahillerle bir arada bulunmanın verdiği rahatsızlığı dile getirir. Neşet Ertaş, cahille gezenin başına türlü belalar, sıkıntılar geleceğini ifade eder ve bu dertlerden emin olmanın yolunun cahilden ve cehaletten uzak durmaktan geçtiğini söyleyerek uyarılarda bulunur:

"Düşme cahilin peşine
Neler getirir başına
Zehirler katar aşına
Derdine derman bulunmaz

Dinle Garib'in sözünü
Görme cahilin yüzünü
Bendine çevir özünü
Seni başkası anlamaz" (Parlak, 2019: 285)

Atalarımız, "Tebdil-i mekânda ferahlık vardır" vecizesi ile mekân değişikliğinin insana rahatlık ve ferahlık verdiğini, sıkıntılarını giderdiğini vurgular. Çünkü her gün tekrarlanan durumlar insanı bunaltır ve hayatı tekdüzeleştirir. Bazen de bilgi, görgü ve yeteneğiyle toplumda yer edinmek isteyen kişiler, beklentilerini karşılayamayan kişi ve şartları ancak yer değiştirerek yenileyebilir. Mekânla birlikte sağlanan ortam ve insan değişikliği kişiye yeni fırsatlar sunabilir, yeni ufuklar açabilir. İnsan, kendini yenileme güdüsüyle öz eleştiri yapar, alışkanlıklarını gözden geçirir ve yeni başlangıçlar için kendini değiştirme fırsatı yakalar. Âşık Sümmanî, kendini yenileme arzusuyla yola çıkan idealist insanlara tebdil-i mekân önerir, atalarıyla ve geçmişiyile övünmek yerine bugün neler yapmaları gerektiğini düşünmelerini öğütler:

"Namertler içinden hicret et durma
Yapacağın hayrı kimseye sorma
Kişizadelikle kendini kurma
Mezar taşı ile iftihar olmaz" (Arısoy, 1985: 319)

Sevgilinin her hâli gibi ondan gelen cefa da sefa da âşıklar için hayata tutunma sebebidir. Sevdiğinin sevgisiyle yanıp yakılan, akli başından giden ve gönlü coşan

âşık, her türlü dert ve ıstırapının kaynağı olan sevgilinin vefasızlık ve ilgisizliğine aldırılmaz, çektiği acılardan yılmaz. İdeal insan maşukunun her hâline sabreder ve ona sadakatini gösterir. Sazı ve sözüyle bu gerçeği en iyi şekilde ifade eden Karacaoğlan; şivenin, cilvenin, edanın ve nazın güzeller için âdetten olduğunu hatta onlara yakıştığını söyler ve sevenin, sevdiğine sabretmesinin, sevgisinin bir gereği olduğunu ifade eder:

“Sevdiğim üstüne dört libas geymiş

Bir kara, bir yeşil, bir al, bir beyaz

Güzellere dört şey adet olunmuş

Bir şive, bir cilve, bir eda, bir naz” (Makal, 1998: 129)

Türk töresi ve ahlak anlayışı kişileri iyiliğe, doğruluğa ve güzelliğe teşvik etmeyi; kötülükten, yanlışlıktan ve çirkinlikten sakındırmayı bir meziyet kabul eder. Din ve devlet adamları, aile ve toplum büyükleri, zanaat ve kanaat erbabları ile sanatçı ve âşıklar yaygın eğitimin en önemli eğitim ve terbiye modellerinden biri olan nasihat/öğüt yoluyla güzellikleri çoğaltmaya, çirkinlikleri azaltmaya çalışmışlardır. “Öğüt kavramı ders verme, doğruyu gösterme amacının yanı sıra dolaylı ve dolaysız olarak eleştiriyi, yergiyi ve bazen öfkeyi de içerir. Öğütler genelde düzeltilmesi gereken bir davranış üzerine söylenir. Öğütler uyarma, deneyimi aktarma ve eğitim amaçlıdır, geçmişte ve günümüzde olmuş, gelecekte olabilecek olumsuzlukların önceden gösterilerek tekrar yaşanmaması çabasına ve isteğine dayanır” (Artun, 2011: 183). Öğüt almak da vermek de kâmil insan için bir meziyet kabul edilmiştir. Karacaoğlan da sözünün eri yiğitlere seslenerek öğütlerinin dinlenmesini, aşk ve şevkle mücadele etmelerini aksi takdirde acı ve hüsrarla biten bir sonla karşılaşacaklarını tembih eder:

“Benim sözüm yiğit olan yiğide

Yiğit olan muntazırdır öğüde

Ben yiğit isterim fırka dağıta

Yiğidin başında duman olmalı

Karac’oğlan der ki çile çekilmez

Hazan tarlalara sünbül ekilmez

Sad yabancı ile başa çıkılmaz

İçinden sıdk ile yanan olmalı” (Bakırcioğlu, 2007: 214)

Memleketi adım adım gezerken insanların çaresiz durumlarına, edep ve hayâdan uzak hâllerine derinden üzülen âşıklar; bütün kötülüklerin kaynağının cehalet olduğunu bizzat görerek, yaşayarak şahit olmuşlardır. Âşık Huzurî, cehaletin ve cahillerin arttığı bir dünyada kötülüklerden kurtulmanın ve cehaleti yok etmenin yolunun cahillerle dost olmamak ve onların sözüne kanmamaktan geçtiğini belirtir. İlim ve öğrenmeyle, edep ve ahlakla insanın kemal sıfatını kazanacağını,

cehaletten kurtulup aydınlığa çıkacağını ve kalbini vesveseden temizleyerek hakiki iman sahibi olacağını ifade eder:

“Cahiller sözüne aldanma sakın

Kardaşın olsa da dolanma sakın

Hayâ libasın giy, edebin takın

Hayâsız adamda iman olur mu” (Dizdaroğlu, 1949: 101)

Dünya ve ahiret işlerinin düzenli ve dengeli yapılması gerektiği amacıyla söylenen “Hiç ölmeyeceğini zanneden biri gibi çalış, yarın ölecek biri gibi de tedbirli ol” (Câmiu’s-Sagîr, II/12) sözü, hadis kaynaklarında geçen uyarıcı bir rivayettir. “Yarın ölecek” insan dünya hırsına kapılmaz, hak ve hakikatte hassas davranır, ahiretini unutmaz; “hiç ölmeyecek” insan da “dünyadan nasibini unutma!” (Kasas, 77) ayetindeki buyrukla dünya hayatına dair çabasını ve mücadelesini sürdürerek nasibini arar. İslam kültürünün ideal insan anlayışında ne tamamen dünyadan el etek çekme ne de dünyalık biriktirme hırsıyla hareket etme anlayışı vardır. Âşık Veysel “bir lokma bir hırka” anlayışıyla “dünya fani” deyip “avara duran”ları uyarır, bu ikilem ve çatışmayı reddeder. “Faydalı insan ve ideal toplum” denkleminde doğru olanın çalışmak ve üretmek olduğunu vurgular:

“Veysel der kafanı nafîle yorma

Dünya fani değil çöküp oturma

Adım at ileri avara durma

Yoldaş ol refaha kavuşanlara” (Kaya, 2011: 168)

Her fırsatta çalışmaktan ve üretmekten bahseden Âşık Veysel; “laklak edip gülüşenlere” seslenir, “kulak ver sözüme” diye uyarıda bulunur. Tembellik ve gafletin toplumları içerden çürüttüğünü, perişan ettiğini söyler. Bu dünyanın bir harman yeri olduğunu, insanın ancak ektiğini biçebildiğini ve yaptıklarının karşılığını alabileceğini ifade eder. “Yürüyen yolcuyu çekme geriye / Dikkat eyle karıncaya arıya” (Oğuzcan, 2001: 165) dizelerinde çalışana, üretene engel olma; zira karınca bile kış için yazın çalışır, tedbir alır, diyerek telkin ve tavsiyelerde bulunur:

“Uyan bu gafletten, uyuma yurttaş

Kulak ver sözüme dinle vatandaş

Uyma lâklâk edip gülüşenlere

Seni meşgul eder işinden eğler

Karışır tembel perişanlara” (Oğuzcan, 2001: 62)

Sahip olunanların yerli yerince ve miktarınca kullanılması tasarruf kavramı ile ilgilidir. Tasarruf yeterince harcamayı, cimrilik ise gerektiğinde harcamaktan çekinmeyi ifade eder. Tasarrufla sınırlı kaynakların sınırsız tüketimi önlenir, israf ve savurganlığın önüne geçilir, zor zamanlar için kaynak birikimi sağlanır.

Mevcutun gereksiz yere tüketilmesi olan savurganlık, ayağın yorgana göre uzatılmamasıdır. Geçmişte yaşanan büyük savaşlar, afetler, kıtlıklar ve yokluklar toplumun hafızasında yer etmiş, bilinçaltında tasarruf etmeyi, tutumlu davranmayı bir hayat tarzı hâline getirmiştir. Atalarımızın "Ak akçe kara gün içindir", "Sakla samanı gelir zamanı" ya da "Damlaya damlaya göl olur" nasihatleri tasarruflu yaşamayı teşvik eder, tutumlu olmanın gerekliliğini öğütler. İdeal insan zor zamanlar için hayat birikimlerini tecrübeleriyle birleştirerek ayağını yorganına göre uzatır. Yaşadığı dönemde yokluk ve yoksulluğu derinden yaşayan Âşık Veysel, toplumun her bir ferdine seslenerek tembelliğin her türlüünden uzak durmalarını, çalışıp üretmelerini tavsiye eder, "eline geçeni harcama bol bol" diye öğüt verir. Ayrıca rahat etmenin ve mutlu olmanın yolunun meslek sahibi olmaktan, sahip olduklarının değerini bilmekten ve sorumluluklarını yerine getirmekten geçtiğinin altını çizer:

"Ya bir zanaatkâr ya bir memur ol
Düşün her tarafı ehl-i zamir ol
Eline geçeni harcama bol bol
Beyhude sarf olan altın tunç olur

On kuruş bulursan beşini harca
Doğru hak yoluna düşersin borca
Eğer zengin isen paraca malca

Yabancılar sana kardeş bac'olur" (Kaya, 2011: 312)

Her şeyin fiyatının bilindiği ancak kıymetinin bilinmediği günümüz dünyasında tüketim çılgınlığı yaşanmaktadır. İnsanlığı tüketime yönlendiren küresel sermaye sahiplerinin amacı ülkelerin ekonomik bağımsızlığını baltalamaktır. Ekonomik bağımsızlıktan geçen milli bağımsızlık ancak tasarruf ve üretimle sağlanabilir. Devlet, toplum ve fertlerin sahip olduğu her türlü zenginlik ve güç, her durumda yüzünü ak, sözünü hak eder. Âşıklık geleneğinde tasavvur edilen ideal insan aşırı tüketimin her türlüüne karşı çıkar, çalışmayı ve üretmeyi teşvik eder, tasarruf etmenin milli bir görev olduğu bilinciyle hareket eder. İyi günde dost olan, kötü günde yok olur diyen Hacı Ali Şen; eşe, dosta, evlada güvenmenin yanlış olduğunu zira zor zamanda en sevdiklerimizin dahi bize yabancı olacağını söyler:

"Zengin isen kara yüzün ak olur
Zalim isen haksız sözün hak olur
Düştüğünde tekme vuran çok olur

Güvenme, evlattan yârdan fayda yok" (Arı, 2013: 144)

Kumar, kâğıt ve şans oyunları başta olmak üzere bütün kötü alışkanlıklar, fert ve toplum düzeni için büyük bir tehdit; cana, mala ve sağlığa kasteden sinsi birer düşmandır. Şemsi Yastıman, "Hem vallahi hem billahi / Harap etti tütün beni"

(Ülgen, 2007: 320) derken, Arapgirli Fehmi Gür de "İçkiye, kumara düş olma sakın" (Çiftlikçi, 2000: 50) dizesiyle kötü alışkanlıklardan uzak durmayı öğütler. Âşık Veysel, günlük yaşamda sinsi bir düşman gibi bağımlılık yaratan tavla ve domine gibi oyunların özellikle çalışma çağındaki genç ve idealist insanların zamanlarını ve enerjilerini çaldığını, sosyal ve ekonomik hayatlarını tehdit ettiğini ifade eder:

"Karnını doyurmaz tavla domine

Çare düşün bak derdinin em'ine

Bakma hesabına boş ver cemine

Ne derdine derman ne ilaç olur" (Kaya, 2011: 312)

Yiyecek, içecek, giyecek, barınma, araç ve gereç gibi en temel ihtiyaçlarını doğadan karşılayan ve doğayla iç içe bir yaşam süren insan, zaman içerisinde doğanın sınırlı kaynaklarını şuarsuzca kullanma gafletine düşmüştür. Hâlbuki doğa canlı cansız bütün varlıklar için hayat kaynağıdır. Hayat mücadelesinin odak noktasını oluşturan doğa, insanlar için hem hayat sığınağı hem de kıyamet nedenidir. İnsanların hayat kaynağı çünkü insan doğumdan ölüme doğaya sığınır, her türlü ihtiyacını oradan karşılar. Kıyamet nedeni çünkü kirletilen ve tüketilen doğa can veren değil can alan bir hâle bürünmektedir.

Âşık Veysel, "Orman yurdun temelidir / Nesillerin evvelidir" (Kaya, 2011: 209) dizeleriyle ormanlarını önemini dile getirirken Murat Çobanoğlu, "Bizlere hazine orman / Ricam budur kesme fidan" (Kafkasyalı, 1998: 182) diyerek ormanların ülke için değerini vurgular. Âşık Zikri Aliyâr, "Çevre güzeldir seninle / Gel bu kirliliği önle" (Topcu, 2013: 177) sözleriyle insanın doğayı, ormanı, ağaçları ve çevreyi koruyup temiz tutmalarını ister. Âşık Halil Karabulut bu bilinç ve sorumlulukla doğaya zarar verilmemesi gerektiğini savunur, ormanların korunması için dikkatli ve duyarlı olunması gerektiğini öğütler:

"Türlü türlü avlarını avlatma,

Bir damla su için fidan kavlatma,

Sakın söndürmeden izmarit atma,

Bir kipritten bir memleket kül olur" (Sakaoğlu, 1987: 153-154)

Hacı Ali Şen, orman ve ağaç sevgisinin kelimelerle tarif edilemeyecek kadar büyük olduğunu, doğa ve çevre sevgisinin vatan ve millet sevgisiyle eş değer olduğunu ve bu durumun farkında olmayan insanın vatanına ihanet etmiş gibi zarar vereceğini söyler:

"Garip Ali der ki yetmiyor lisan

Olmasın sözüme darılan küsen

Ağaç sevgisini bilmeyen insan

Vatanına mikrop yaymış gibi olur" (Arı, 2013: 151)

Sevgilerin en yücesine layık vatan toprakları, bize atalarımızdan miras değil emanettir. Vatan sevgisi güzel sözlerle, süslü cümlelerle değil vatan için çalışarak, üreterek ve fedakârlık yapılarak dile getirilir. Vatani sevmek demek, onu korumak ve vatan için bir şeyler yapmaktır. Vatan sevgisi de ancak ona hizmetle ölçülür. Tefik Fikret'in "Vatan için ölmek de var / fakat borcun yaşamaktır." dizelerinde ifade gibi, vatan için gerektiğinde göz kırpmadan ölmek elbette ki gerekir ancak hayatta kalıp vatan için mücadele etmek, vatan topraklarına borcumuzu ödemek vatana daha büyük katkı olacaktır. Ayrıca aynı şiirde "Vatan senden hayat umar / Sen yaşarsan o canlanır" dizeleri vatan için ölmenin değil sağ kalmanın gerekliliğini anlatır. Birleştirici ve kaynaştırıcı özellikleriyle Âşık Veysel, ülke kalkınmasının ancak gönülden çalışarak, üreterek ve sorumluluk üstlenerek gerçekleşeceğini ifade eder:

"Vatan sevgisini içten duyanlar

Sıtkı ile çalışır benimseyerek

Milletine ulusuna uyanlar

Demez neme lazım neyime gerek" (Oğuzcan, 2001: 161)

Türk-İslam kültüründe aile, fertlerin birbirine maddi ve manevi bağlarla bağlandığı kutsal bir kurumdur. Anne, baba ve çocuklardan müteşekkil en küçük toplumsal yapı olan aile; sevgi, saygı, dayanışma, din, hukuk ve töre bağlarıyla kurulan sosyal yapıdır. Türk-İslam kültürünün şekillendirdiği Türk ailesi, bireyin sosyalleşmesi ve toplumun bir ferdi olmasında temel sorumluluk sahibidir. Toplumda geçerli olan bütün kural ve normlar, düzen ve disiplin ailede edinilir. Toplumun sürekliliğini sağlayan neslin yetiştirilip eğitildiği ilk mektep ailedir. Bireylerin aile ortamında kazandığı değerler hem aileyi yüceltir hem de topluma destek olur. Biyolojik, kültürel, dinî bağlar ve değerler etrafında teşekkül eden ailede baba, gücü ve otoriteyi; anne ise şefkat ve merhameti temsil eder. Ailenin sıcaklığını ve sevgisini temsil eden anneden uzak düşmek sahipsizlik ve kimsesizlik olarak değerlendirilmiştir. Karacaoğlan bu gerçeği "Bir yiğidi ayırsalar anadan / Anasından ayrı düşen sağ olmaz" (Sakaoğlu, 2004: 646) dizeleriyle ifade eder. Gurbette atadan, aileden özellikle de anadan yoksun olmanın ölümle eş değer ve her türlü acıya bedel olduğu ifade edilir:

"Gittim gurbet ele, geri gelinmez.

Kim ölüp de kim kaldığı bilinmez.

Ölsem gurbet ilde, gözüm yumulmaz.

Anam, atam, bir ağlarım yok benim" (Cunbur, 1985: 150)

"Sözlükte 'engellemek, hapsetmek; güçlü ve dirençli olmak' anlamlarındaki 'sabr' kelimesinin ahlâk terimi olarak 'üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belâlar karşısında direnç gösterme; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet' gibi manalara geldiği, karşıtının ceza (telâş, kaygı, yakınma) olduğu belirtilmektedir" (Çağrı, 2008: 337). Hoşa gitmeyen hatta acı veren olay ve durumlar karşısında sükunetini muhafaza etmek, güçlü ve dirençli kalmak,

olumsuzu olumluya çevirmek için mücadele etmek demektir. Sabır ile birlikte vazgeçmemek (sebat) ve güçlü olmak (metanet) önemlidir. "Sabır acı olsa da meyvesi tatlıdır" atalar sözü, hedefe ulaşmanın ve sıkıntıları aşmanın yolunun sabırdan geçtiğini dile getirir. Karacaoğlan da fani dünyanın yalan saltanatı hakkında "Sana konan göçer bir gün" diyerek gelip geçici heveslerin peşinde koşulmaması, mücadeleyi sabırla sürdürmek gerektiğini öğütler:

"Yörü, bire yalan dünya,

Sana konan göçer bir gün!

İnsan, bir ekin misâli.

Seni eken, biçer bir gün" (Cunbur, 1985: 251)

Küçükler büyür, gençler yaşlanır, günler birbirini kovalar, hayat hızla tükenir. Bu gerçeğin farkında olan insan, zamanın her derde deva, sabrın her sıkıntıya şifa olduğunun bilinciyle hareket eder. Bu nedenle kâmil insan sabır anahtarının her kapıyı açacağını bilir; karanlıkların aydınlığa, acıların mutluluklara gebe olduğunu unutmadan umudunu canlı tutar:

"Koyun meler kuzu meler

Sular hendeğine dolar

Ağlayanlar bir gün güler

Gamlanma gönül gamlanma" (Cunbur, 1985: 363)

Toplumun bir arada huzur ve güven içinde yaşamasını sağlayan değerlerin başında doğruluk ve dürüstlük gelir. Kişinin çevresine güven vermesini sağlayan dürüstlük niteliği sözde, özde ve işte doğruluğu ifade eder. Atalarımızın "Doğruluk minarede kalmış" sözü, doğruluk ve dürüstlüğü kısa vadede kaybettirdiği ve her geçen gün azaldığı gerçeğini düşündürse de "alnı açık yüzü ak" bir hayat sürmenin yolunun dürüstlükten geçtiği unutulmamalıdır. Seyrânî, iman sahibi dürüst insanların dünya malına tamah etmeyeceğini "Varısa sendeki zerrecik iman / Dünya tamahına söyleme yalan" (Kasır, 1984: 179) dizeleriyle dile getirir. Karacaoğlan da kişinin doğruluk ve dürüstlükten ayrılmadan, dünyanın gelip geçici saltanatına aldanmadan, helal kazancına haram katmadan, değer ve kutsallarını kaybetmeden yaşaması gerektiğini söyler ve aksi halde ahirde kaybedeceği uyarısında bulunur:

"Dünya benim diye zenginlik satan,

Helâl ekmeğine haramlar katan,

Sonradan sonraya beğliğe yeten

Zalım olur, il kadrini ne bilir?" (Cunbur, 1985: 169)

Sosyal bir varlık olan insan, çevresinde iletişim kurabileceği, derdini anlatabileceği, iyi günde sevincini, kötü günde acısını paylaşabileceği insanlar arar. Bir arada mutlu ve güvenle yaşayabilmenin yolu, sağlam arkadaşlık, dostluk ve topluma aidiyet bağlarının kurulmasıyla mümkündür. Menfaat güdülmeden kurulan

dostluklar uzun ömürlü olur. Atalarımız dost ve arkadaşların her an yardıma hazır olduklarını ifade için "Dost dostun eyerlenmiş atıdır." sözünü kullanırlar. Karacaoğlan dost ve arkadaş seçiminin önemini vurguladığı bu dizelerde yolsuz, arsız, densiz ve edepsiz insanlardan uzak durmasını tembihler, dürüst ve ahlaklı insanlarla dost ve arkadaş olmayı tavsiye eder:

"Yoldaş olma, yolun bilmez yolsuza.

Komşu olma, sözün bilmeyen densize.

Meyil verme edepsiz, arsız.

Âkıbet ırzına hîle getirir" (Cunbur, 1985: 193)

Din, inanç, kültür ve medeniyet değerleri aracılığıyla hayatı şekillendiren öğretiyi ve ritüeller insanın toplum içindeki tutum ve davranışlarını oluşturur. Birey ve toplum hayatında sevgi ve kardeşlik duygularını pekiştiren erdemlerin başında yardımseverlik gelir. Sosyal bir varlık olan insan, doğumundan ölümüne değin hep bir başkasının yardımına muhtaçtır. Konuşma ve dinleme adabını hatırlatan Karacaoğlan, hoşgörü ve güler yüzle davranmayı, elinden geldikçe iyilik yapmayı, yıkıcı ve kırıcı olmamayı tavsiye eder:

"Mecliste ârif ol, kelâmı dinle.

İl iki söylerse, sen birin söyle,

Elinden geldikçe sen eylik eyle,

Hatıra dokunup yıkıcı olma" (Cunbur, 1985: 316)

4. SONUÇ

Âşıklık geleneğinde ideal ya da idealize edilen insanın izlerinin ve özelliklerinin arandığı bu çalışmada âşıklar, ideal insanda bulunan veya bulunması gereken erdem ve meziyetler ile bulunmaması gereken tavır, davranış ve tutumları şiirlerde işlemiş; dinî-tasavvufî, genel ahlak, bireysel ve toplumsal hayat bağlamında oluşan gözlem ve düşüncelerini paylaşmışlardır.

Âşıkların şiirlerinde dinî-tasavvufî bağlamda ideal insandan beklenen tutum, davranış ve düşünceleri şöyle tespit edilmiştir: Allah'a iman ve itaat eder, O'na güvenir, O'ndan yardım dlenirler. Peygamber sevgisi her daim dilinde ve kalplerindedir. Allah bir, Peygamber hak, Kur'an son ilahi kitaptır. İslam'ın imanî ve itikadî konularında hassaslardır. Dünya ve ahiret dengesini gözetir; ömrün sınırlı, dünyanın fani olduğunun bilincindedirler. Helal ve harama dikkat eder, kul hakkına girmezler. Sabır ve şükür sahibidir, kadere ve kazaya inanırlar. Nefsini ibadet ve riyazetle terbiye eder, tefekkür ve tevekkül hayatlarının merkezindedir.

Âşıkların şiirlerinde genel ahlak bağlamında ideal insanın tespit edilen tutum, davranış ve düşünceleri şöyle özetlenebilir: Edep ve hayâ sahibidir, doğruluk ve dürüstlük, vefa ve sadakat önemli değerleridir. Kibir ve gururdan, hırs ve tamahtan uzak durur, yalandan ve cimrilikten kaçınırlar. Dedikodu yapmaz, sır saklamasını bilirler. Emindir ve emanete sahip çıkarlar. Adalet ve liyakat sahibi, tatlı dilli ve

güler yüzlüdürler. Yardımseverdir, kanaatkârdır, nezaket ve zarafet sahibidir. Haddini ve kendini bilir, şefkatli ve merhametlidir.

Âşıkların şiirlerinde bireysel ve toplumsal hayat bağlamında betimledikleri ideal insanın özellikleri şöyle ifade edilebilir: Birlik ve beraberliğe önem verir; vatan, bayrak, millet, dil, din kutsaldır. Cömerttir ancak müsrif değildir. Yiğittir ve cesaret sahibidir. Arkadaş ve dost canlısıdır, çalışkandır, tüketmeyi değil üretmeyi teşvik eder. Evlilik ve aile kurumları kutsaldır. Eğitim ve okula değer verir, cehalet ve ataletle mücadele ederler.

Toplumsal kültürün oluşmasında ve geleceğe aktarılmasında söz konusu edilen "ideal insan" tipi toplumun gelecekte var olmasının da bir güvencesi olarak görülmüştür. Âşıkların şiirlerinde ideal insan bağlamında konu ettiği nasihat konuları, Türk milletinin örf, anane, töre, gelenek, kültür, din ve medeniyet anlayışlarıyla bağlantılı olarak değerlendirildiğinde geçmişin bütün hassasiyetlerinin günümüzde geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Gelişen sanayiye, üstün teknolojiye, artan refaha, hızlı ulaşım ve iletişim olanaklarına karşın günümüzde hâlâ özel kuruluşlarla kamu kurumlarında adalet ve liyakatin sorun olarak konuşuluyor olması en büyük eleştirilerin başında gelir. Aynı apartmanda, mahallede, iş yerinde veya şehirde yüzlerce, binlerce, milyonlarca insanın yaşamasına rağmen ahde vefa ve sadakatin, hoşgörü ve nezaketin yokluğu, sohbetlerin baş konusudur. Sınırsız imkânlarla rağmen sınırlı bir güce sahip insanın kutsal değerlerini ihmal etmesi çağın hastalıkları arasındadır. Gerçek arkadaşlık ve dostlukların kaybolması, asalet ve marifetin yozlaşması, aşk ve sevginin sanal âlemde aranması, birlik ve dayanışmanın sıkça vurgulanması, çalışkanlık ve üretimin her fırsatta teşvik edilmesi, cehalet ve bağınazlığa geçit verilmemesi gündemin baş sıralarındadır.

Çevre ve doğanın hızla tahrip edilmesi, yaşanan kaza, felaket ve olaylardan ders ve ibret alınmaması, insanlar arasında dürüstlük ve güvenin kaybolması, edep ve hayânın boyut değiştirmesi, evlilik ve ailenin yozlaşması, gıybet ve dedikodunun revaçta olması günümüzün en çok tartışılan gündem konularıdır. Helal ve haram hassasiyetinin kaybolması, kul hakkının örselenmesi, insanların hadsiz ve haksız davranması, hırs ve tamahkârlığın artması, israf ve tasarruf konusunda yeterince önlem alınmaması, konuşma adabının kaybolması, her şeyin medya aracılığıyla afişe edilip ortalığa saçılması, gurur ve kibrin yaygınlaşması, sevgi ve merhametin yok olması, zararlı alışkanlıkların her geçen gün artması, vatan ve bayrağa saldırıların hiç bitmemesi geçmişten günümüze değişmeyen gündemler olarak yerini almıştır.

"Toplumsal fayda" anlayışına sahip Türk halkı "ahlaklı insan" ve "ideal toplum" kaygısıyla didaktik temalı tür ve biçimlere yoğun bir ilgi göstererek modern çağda da "ideal insan" arayışını sürdürmüştür. Yeni insan tipi ile günümüzde kastedilen "ideal insan", sahip olduğu ve olması gerek niteliklerle günümüzün aranan insan tipidir. İdeal insanın dinî ve tasavvufî açıdan birtakım donanımlara sahip olması gerektiği, bireysel ve toplumsal bazı yeterlilikleri edinmesinin temel ihtiyaç olduğu,

genel ahlak prensipleri açısından hassas olması lazım geldiği günümüzün de ideal insan anlayışının değişmeyen temel değerleri arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- Alptekin, A. B. (2002). "Begim" Âşık Temel Turabî. Bursa: Mir Ofset.
- Arı, B. (2013). Adana Âşıklık Geleneğinde Bir Alevi Âşık: Hacı Ali Şen'in Şiirlerinde Nasihat, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, s. 68.
- Arısoy, M. S. (1985). *Türk Halk Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Artun, E. (1996). *Günümüzde Adana Âşıklık Geleneği ve Âşık Feymânî*. Adana: Adana Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Artun, E. (2011). *Türk Halk Edebiyatına Giriş, Edebiyat Tarihi / Metinler*. Adana: Karahan Kitabevi, 6. Baskı.
- Aslan, A. (2016). *Âşık Şeref Taşlıova'nın Şiirlerindeki Değer Eğitimi Unsurlarının İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağrı.
- Atalay, H. (2019). *Âşık Mevlüt Mertoğlu'nun Şiirlerinde Tema ve Değerler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Bakırcıoğlu, N. Z. (2007). *Halk Şiirimiz*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bakiler, Y. B. (1986). *Âşık Veysel, Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Bars, M. E. (2020). *Âşık Kimdir, Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, C.3, S.4.
- Batur, S. (2005). *Halk Şiiri-Seçmeceler*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Birgören, H. (2018). *Âşık Dertli Divanı*. Ankara: Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Cunbur, M. (1985). *Karacaoğlan*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Cunbur, M. (2008). *Karacaoğlan*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Baskı.
- Çağrı, M. (1989). Ahlak. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2.
- Çağrı, M. (2008). Sabır. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 35.
- Çiftlikçi, R. (2000). *Arapgirli Halk Şairi Fehmi Gür: Hayatı- Sanatı- Bütün Şiirleri I-II*. Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Dizdaroğlu, H. (1949). *Yusufelili Huzurî, Hayatı-Şahsiyeti-Şiirleri*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Doğan, F. (2023). *Türk Saz (Âşık) Şiirinde Nasihat*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Düzgün, D. (1997). *Âşık Yaşar Reyhanî, Hayatı-Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Erkal, A. (2007). *Âşık Sümmânî*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Erkal, A. (2014). *Erzurumlu Emrah Divanı*, Ankara: Birleşik Yayınları.
- Genç, İ. (2007). *Örneklerle Eski Türk Edebiyatı Tarihi-Giriş*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- Görkem, İ. (2006). *Yeni Bilgiler Işığında Dadaloğlu*, İstanbul: E Yayınları.
- İyiyol, F. (2010). *Boşnak Halk Kültüründe Türk Tekke-Tasavvuf Geleneğinin İzleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Kabaklı, A. (2008). *Âşık Edebiyatı*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2. Baskı.
- Kafkasyalı, A. (1998). *Âşık Murat Çobanoğlu, Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Ankara: Kişisel Yayın.

- Kaplan, M. (1985). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3-Tip Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karadeniz, A. (2006). *Âşık Şeref Taşlıova'nın Hayatı, Sanatı ve Eserleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Kasır, H. A. (1984). *Seyrânî*. İstanbul: Acar Matbaacılık.
- Kaya, D. (1988). *Âşık Veysel'in Şiirlerinde Kafiye Yapısı Âşık Veysel Selam Olsun Kucak Kucak*. (Haz.). Kutlu Özen. Sivas.
- Kaya, D. (1994). *Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatı*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, D. (2011). *Âşık Veysel*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Baskı.
- Kılıç, M. Z. (2012). *Âşık Gamgüder (Hayatı, Sanatı, Eserleri)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Korkmaz, Ö. (2020). *19. Yüzyıl Âşık Edebiyatında İdeal İnsanın Tutum ve Davranışları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Köprülü, M. F. (1985). *Saz Şairleri I-V*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kurtoğlu, F. S. (2017). *Âşık Veysel'in Şiirlerini Değer Eğitimi Açısından Okumak. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 83.
- Kürkcüoğlu, S., & Akbıyık, A. (2011). *Şanlıurfalı Saz ve Söz Ustası Kısaslı Âşık Sefai (Mehmet Acet)*. Şanlıurfa: ŞURKAV Yayınları, 1. Baskı.
- MEB Örnekleriyle Türkçe Sözlük 3 (1995). Ankara: MEB Yayınları.
- MEB Örnekleriyle Türkçe Sözlük 2 (1996). Ankara: MEB Yayınları.
- Oğuzcan, Ü. Y. (2001). *Dostlar Beni Hatırlasın (Âşık Veysel-Hayatı ve Bütün Şiirleri)*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Olguner, F. (1994), Eflâtun, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.10, İstanbul: TDV Yayınları.
- Ögel, B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş, C.VI*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özdemir, A. (2010). *Âşık Ruhsâtî, İstanbul: Sivas Platformu Yayınları*.
- Özer Yürük, D. (2019). *Âşık Murat Çobanoğlu'nun On Birli Hece Ölçüsü ile Yazılan Şiirlerindeki Değerler Eğitimi Unsurlarının İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağrı.
- Parlak, E. (2019). *Garip Bülbül Neşet Ertaş, Hayatı-Sanatı-Eserleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Anma ve Armağan Kitaplar Dizisi, 2. Cilt.
- Sakaoğlu, S. (1987). *Senin Aşkınla: Kadırlılı Âşık Halil Karabulut*. Konya: Nur Matbaası.
- Sakaoğlu, S. (2004). *Karaca Oğlan*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sever, M. (2013). *Türk Halk Şiiri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Tikdemir, H. (2023). *Âşık Şiirinde Din: Âşık Murat Çobanoğlu Örneği. Kesit Akademi Dergisi*, 9(36),
- Topcu, A. (2013). *Âşık Tarzı Şiir Geleneği Bağlamında Zikri Aliyar'ın Şiir Dünyası Üzerine Kuramsal İncelemeler*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Uludağ, S. (1991). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları.

Ülgen, E. (2007). *Şemsi Yastıman Hayatı ve Eserleri*, Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı Yayınları.

Y.Y. (1993). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*. İstanbul: TÜRDAV Yayınları.

Yazıcı, T. (1994). *Derviş, İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, C.9.

Yener, C. (1973). *Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*. İstanbul: Bateş Yayınları.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Seçkin Yayınları, 12. Baskı.

Yorgancı, O. (2013). *Dadaloğlu*. İstanbul: Anonim Yayıncılık.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Var oluşundan beri idealin izini süren insanoğlu, idealleri uğruna mücadele eden sosyal bir varlıktır. İdeali arama tutkusu, her toplumun yaşamında farklı bir şekilde tezahür eder. Türk toplumunda da ideali bulma ve ideal insan tipini oluşturma arzusu günümüze kadar farklı arayışlarla devam edegelmiştir. Gelenekten güç ve ilham alan "ideal insan" tipi çağa, coğrafyaya ve şartlara göre değişkenlik gösterse de Türk kültüründe "alp tipi", "gazi tipi", "veli tipi", "bilge tipi", "derviş tipi", "âşık tipi" ve günümüzde "yeni insan tipi"ne dönüşerek ideal arayışını her dönem devam ettirmiştir. Çalışmanın amacı, âşıkların saz ve söz aracılığıyla betimledikleri ideal insan tipinin temel özelliklerini belirlemektir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme tekniğinin kullanıldığı araştırma kapsamında âşıklar, ideal insanda bulunan veya bulunması gereken erdem ve meziyetler ile bulunmaması gereken tavır, davranış ve tutumları şiirlerde işlemiş; dinî-tasavvufi, genel ahlak, bireysel ve toplumsal hayat bağlamında oluşan gözlem ve düşüncelerini paylaşmışlardır. Âşıkların şiirlerinde dinî-tasavvufî bağlamda ideal insandan beklenen tutum, davranış ve düşünceleri şöyle tespit edilmiştir: Allah'a iman ve itaat eder, O'na güvenir, O'ndan yardım dilerler. Peygamber sevgisi her daim dilinde ve kalplerindedir. Allah bir, Peygamber hak, Kur'an son ilahi kitaptır. İslam'ın imanî ve itikadî konularında hassaslardır. Dünya ve ahiret dengesini gözetir; ömrün sınırlı, dünyanın fani olduğunun bilincindedirler. Helal ve harama dikkat eder, kul hakkına girmezler. Sabır ve şükür sahibidir, kadere ve kazaya inanırlar. Nefsini ibadet ve riyazetle terbiye eder, tefekkür ve tevekkül hayatlarının merkezindedir. Âşıkların şiirlerinde genel ahlak bağlamında ideal insanın tespit edilen tutum, davranış ve düşünceleri şöyle özetlenebilir: Edep ve hayâ sahibidir, doğruluk ve dürüstlük, vefa ve sadakat önemli değerleridir. Kibir ve gururdan, hırs ve tamahtan uzak durur, yalandan ve cimrilikten kaçınırlar. Dedikodu yapmaz, sır saklamasını bilirler. Emindir ve emanete sahip çıkarlar. Adalet ve liyakat sahibi, tatlı dil ve güler yüzlüdürler. Yardımseverdir, kanaatkârdır, nezaket ve zarafet sahibidir. Haddini ve kendini bilir, şefkatli ve merhametlidir. Âşıkların şiirlerinde bireysel ve toplumsal hayat bağlamında betimledikleri ideal insanın özellikleri şöyle ifade edilebilir: Birlik ve beraberliğe önem verir; vatan, bayrak, millet, dil, din kutsaldır. Cömerttir ancak müsrif değildir. Yiğittir ve cesaret sahibidir. Arkadaş ve dost canlısıdır, çalışkandır, tüketmeyi değil üretmeyi teşvik eder. Evlilik ve aile kurumları kutsaldır. Eğitim ve okula değer verir, cehalet ve ataletle mücadele ederler. Toplumsal kültürün oluşmasında ve geleceğe aktarılmasında söz konusu edilen "ideal insan" tipi toplumun gelecekte var olmasının da bir güvencesi olarak görülmüştür. Âşıkların şiirlerinde ideal insan bağlamında konu ettiği nasihat konuları, Türk milletinin örf, anane, töre, gelenek, kültür, din ve medeniyet anlayışlarıyla bağlantılı olarak değerlendirildiğinde geçmişin bütün hassasiyetlerinin günümüzde geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Gelişen sanayiye, üstün teknolojiye, artan refaha, hızlı ulaşım ve iletişim olanaklarına karşın günümüzde hâlâ özel kuruluşlarla kamu kurumlarında adalet ve liyakatin sorun olarak konuşuluyor olması en büyük eleştirilerin başında gelir. Aynı apartmanda, mahallede, iş yerinde veya şehirde yüzlerce, binlerce, milyonlarca insanın yaşamasına rağmen ahde vefa ve sadakatin, hoşgörü ve nezaketin yokluğu, sohbetlerin baş konusudur. Sınırsız imkânlara rağmen sınırlı bir güce sahip insanın kutsal değerlerini ihmal etmesi çağın hastalıkları arasındadır. Gerçek arkadaşlık ve dostlukların kaybolması, asalet ve marifetin yozlaşması, aşk ve sevginin sanal âlemde aranması, birlik ve dayanışmanın sıkça vurgulanması, çalışkanlık ve üretimin her fırsatta teşvik edilmesi, cehalet ve bağınazlığa geçit verilmemesi gündemin baş sıralarındadır. Çevre ve doğanın

hızla tahrip edilmesi, yaşanan kaza, felaket ve olaylardan ders ve ibret alınmaması, insanlar arasında dürüstlük ve güvenin kaybolması, edep ve hayânın boyut değiştirmesi, evlilik ve ailenin yozlaşması, gıybet ve dedikodunun revaçta olması günümüzün en çok tartışılan gündem konularıdır. Helal ve haram hassasiyetinin kaybolması, kul hakkının örselenmesi, insanların hadsiz ve haksız davranması, hırs ve tamahkârlığın artması, israf ve tasarruf konusunda yeterince önlem alınmaması, konuşma adabının kaybolması, her şeyin medya aracılığıyla afişe edilip ortalığa saçılması, gurur ve kibrin yaygınlaşması, sevgi ve merhametin yok olması, zararlı alışkanlıkların her geçen gün artması, vatan ve bayrağa saldırıların hiç bitmemesi geçmişten günümüze değişmeyen gündemler olarak yerini almıştır. "Toplumsal fayda" anlayışına sahip Türk halkı "ahlaklı insan" ve "ideal toplum" kaygısıyla didaktik temalı tür ve biçimlere yoğun bir ilgi göstererek modern çağda da "ideal insan" arayışını sürdürmüştür. İdeal insanın dinî ve tasavvufî açıdan birtakım donanımlara sahip olması gerektiği, bireysel ve toplumsal bazı yeterlilikleri edinmesinin temel ihtiyaç olduğu, genel ahlak prensipleri açısından hassas olması lazım geldiği günümüzün de ideal insan anlayışının değişmeyen temel değerleri arasında yer almaktadır.

EXTENDED ABSTRACT: Human beings, who have been in pursuit of ideals since the beginning of their existence, are social beings who struggle for their ideals. The desire to seek the ideal manifests itself differently in the life of each society. In Turkish society, the desire to find the ideal and create the ideal human type has continued with different searches until today. Although the "ideal human" type, which draws strength and inspiration from tradition, varies according to the era, geography and conditions, the search for the ideal has continued in every period by transforming into "alp type", "veteran type", "veli type", "wise type", "dervish type", "minstrel type" and today "new human type" in Turkish culture. The aim of the study is to determine the basic characteristics of the ideal human type that âşiks describe through saz and lyrics. Within the scope of the research, in which the document analysis technique, one of the qualitative research methods, was used, the virtues and virtues that are or should be found in the ideal person and the attitudes, behaviors and attitudes that should not be found in the ideal person were processed in poems; they shared their observations and thoughts in the context of religious-mystical, general morality, individual and social life. The attitudes, behaviors and thoughts expected from the ideal person in the religious-sufistic context in the poems of minstrels were determined as follows: They believe in and obey Allah, trust Him and ask for His help. The love of the Prophet is always on their tongues and in their hearts. Allah is one, the Prophet is true and the Qur'an is the last divine book. They are sensitive about the faith and beliefs of Islam. They observe the balance between the world and the hereafter; they are aware that life is limited and the world is mortal. They pay attention to halal and haram and do not violate the rights of servants. They have patience and gratitude and believe in fate and accident. They discipline their nafs through worship and asceticism, and contemplation and tawakkul are at the center of their lives. The attitudes, behaviors and thoughts of the ideal person in the context of general morality in the poems of minstrels can be summarized as follows: They have decency and honor, truthfulness and honesty, loyalty and fidelity are important values. They stay away from arrogance and pride, greed and avarice, and avoid lying and stinginess. They do not gossip and know how to keep secrets. They are trustworthy and protect the trust. They are fair and meritorious, sweet-tongued and smiling. They are benevolent, self-reliant, and have courtesy and grace. They know their limits and know themselves, are compassionate and merciful. The characteristics of the ideal person depicted by ashiks in their poems in the context of individual and social life can be expressed as follows: He gives importance to unity and solidarity; homeland, flag, nation, language and religion are sacred. He is generous but not wasteful. He is brave and courageous. He is friendly, hardworking and encourages production rather than consumption. Marriage and family institutions are sacred. They value education and schooling and fight against ignorance and inertia. The "ideal human" type, which is mentioned in the formation and transfer of social culture to the future, is seen as a guarantee of the future existence of the society. When the subjects of advice given by ashiks in their poems in the context of the ideal human being are evaluated in connection with the Turkish nation's customs, traditions, traditions, traditions, culture,

religion and civilization, it is possible to say that all the sensitivities of the past are valid today. One of the biggest criticisms is that despite the developing industry, advanced technology, increasing prosperity, fast transportation and communication opportunities, justice and merit are still discussed as a problem in private and public institutions. Despite the fact that hundreds, thousands, millions of people live in the same apartment, neighborhood, workplace or city, the absence of loyalty, tolerance and kindness is the main topic of conversation. The neglect of sacred values by people with limited power despite unlimited opportunities is among the diseases of the age. The loss of true friendship and camaraderie, the degeneration of nobility and ingenuity, the search for love and affection in the virtual world, the frequent emphasis on unity and solidarity, the encouragement of hard work and production at every opportunity, and the prevention of ignorance and bigotry are at the top of the agenda. The rapid destruction of the environment and nature, the failure to take lessons and lessons from accidents, disasters and events, the loss of honesty and trust among people, the change in decency and honor, the degeneration of marriage and family, the popularity of backbiting and gossip are the most discussed agenda topics of today. The loss of the sensitivity of halal and haram, the violation of the right of servant, people behaving improperly and unfairly, the increase in greed and avarice, not taking enough precautions about waste and savings, the loss of speech etiquette, the fact that school and education are still among the priorities, everything is exposed and spread out through the media, the spread of pride and arrogance, the disappearance of love and compassion, the increase in harmful habits day by day, and the never-ending attacks on the homeland and flag have taken their place as unchanging agendas from past to present. The Turkish people, who have an understanding of "social benefit", have shown an intense interest in didactic themed genres and forms with the concern for "moral human beings" and "ideal society", and have continued their search for the "ideal human being" in the modern era. The fact that the ideal human being should possess certain religious and mystical qualifications, that it is a basic need for him to acquire certain individual and social competencies, and that he should be sensitive in terms of general moral principles are among the unchanging basic values of today's understanding of the ideal human being.